

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри
_____ О. В. Стрельцова
« ____ » _____ 2021 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«МАГІСТР»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

**Тема: Міжнародно-правовий захист прав дітей у період збройних
конфліктів**

Виконавець: Кемінь Олена Вікторівна

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Лесь Ірина Олександрівна

Нормоконтролер:

Київ, 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ У ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ	9
1.1. Становлення та розвиток інституту захисту прав дітей у період збройних конфліктів.....	9
1.2. Міжнародно-правові акти, що регулюють інститут міжнародно-правового захисту прав дитини у період збройних конфліктів....	14
1.3. Актуальні проблеми міжнародно-правового статусу дитини під час збройних конфліктів.....	24
1.4. Діти - учасники та жертви сучасних збройних конфліктів.....	33
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ У ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ	42
2.1. Механізми захисту прав дітей у рамках міжнародних міждержавних організацій та їх роль.....	42
2.2. Шляхи вдосконалення та підвищення ефективності міжнародного механізму контролю реалізації прав дітей.....	52
2.3. Положення Римського статуту та діяльність міжнародних судових органів у рамках захисту дітей у період збройних конфліктів.....	59
РОЗДІЛ 3. ПРАВА ДІТЕЙ У ПЕРІОД МІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ПІД ПРИЗМОЮ МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА	65
3.1. Проблеми та тенденції реалізації міжнародних та національних норм захисту прав дітей у період збройних конфліктів.....	65
3.2. Захист прав дітей на окупованих територіях: міжнародні стандарти та український досвід.....	74
3.3. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права щодо прав дітей в національну правову систему.....	79
ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	88

ВСТУП

Діти страждають від збройних конфліктів різними способами. Їх вбивають і калічать, вербують або використовують як солдатів, сексуально експлуатують, викрадають, їхні школи та лікарні зазнають нападів, а їм відмовляють у доступі до гуманітарних послуг. Міжнародна спільнота визнає, що захист дітей від наслідків збройного конфлікту є і моральним імперативом, і важливим елементом розриву кола насильства.

У конфліктах по всьому світу діти знаходяться на передовій. У містах їх бомбардують у школах і будинках або калічать саморобними вибуховими пристроями. Гуманітарні блокади позбавляють їх доступу до їжі, притулку та рятувальних ліків. Деякі є мішенню через їхню етнічну приналежність, деякі через віру; молодих дівчат згвалтують або викрадають збройні групи. Можливо, ніколи не було золотого віку, коли повага до прав людини захищала дітей від війни. Але незважаючи на будь-які страждання дітей, які потрапили в конфлікт, ми живемо у справді темний вік.

За оцінками благодійної організації Save the Children, 420 мільйонів дітей живуть сьогодні в зонах конфлікту, у 2019 році у доповіді Генерального секретаря ООН про дітей і збройні конфлікти було підтверджено 24 000 серйозних порушень прав дітей протягом попереднього року з понад 1 000 нападів на школи та лікарні. Covid-19, ймовірно, лише посилив уразливість дітей у конфлікті.

Однією з визначальних рис цього темного віку є культура безкарності серед тих, хто навмисно завдає шкоди дітям або не захищає їх. Інтенсивність, масштаби та вплив насильства над дітьми вказують на систематичні порушення як гуманітарного, так і кримінального міжнародного права. Проте винуватці цих порушень та лідери, які санкціонують або просто терплять їхні дії, рідко стикаються з правосуддям або навіть бояться судового переслідування. Єдиним ефективним засобом проти цієї культури

безкарності є верховенство закону, що забезпечується ефективними інституціями.

Правові аспекти проблем захисту дітей від збройних конфліктів, в тому числі, правового становища дітей, потребують певного переосмислення, і обумовлюють необхідність розроблення нових однакових стандартів захисту дітей від міжнародних злочинів.

Коли починаються війни та інші конфлікти, діти зазнають насильства — фізичного, сексуального та емоційного. І це незважаючи на міжнародні закони, які захищають їх. Нещодавні дослідження психологічних наслідків збройного конфлікту показали, що внаслідок цього нещастя та психічні розлади у дітей настільки великі, що їх рідко можна виправити. Тому відповіддю на цей виклик має бути запобігання і, якщо це не вдасться, міжнародне співтовариство має діяти швидко, щоб захистити вразливих дітей.

Відповідно з міжнародним гуманітарним законодавством під час збройних конфліктів держави повинні вживати усіх можливих заходів для забезпечення захисту та догляду дітей, які постраждали від збройного конфлікту.

Ще однією проблемою сучасного стану забезпечення прав дітей є катування та сексуальне насильство над дітьми, які широко поширені, особливо в конфліктах, де домінує етнічна приналежність. Наприклад, під час геноциду в Руанді майже кожна дівчина старше 8 років була зґвалтована. Нерідко дівчат примушують ставати сексуальними рабнями. Наслідками сексуального насильства є смерть, ВІЛ-інфекція, інші захворювання, що передаються статевим шляхом, самогубство, аборт без анестезії чи антисептики, травми статевих органів, що призводять до безпліддя, і відторгнення дитини спільнотою.

У світі налічується щонайменше 250 000 дітей-солдатів, з десятками тисяч у віці до 15 років. Вони маленькі, непомітні і їх легко вводити в

екстремальні дії. Вони можуть керувати легкою штурмовою зброєю. Деяких дітей, сім'ї яких голодують, продають збройним угрупованням, а інших викрадають, хлопчиків катують, у разі відмови, вступати до лав солдатів.

Ця серія військових злочинів створила армію, що складається з жорстоких дітей-солдатів, але де міжнародний резонанс? Вочевидь комплексне дослідження існуючих в даній сфері проблем і з'ясування їх основних причин необхідні для забезпечення ефективної системи міжнародно-правового захисту і заохочення прав дитини.

Незважаючи на гостроту зазначеної проблеми, на сьогоднішній день у вітчизняній юридичній науці недостатньо досліджень, присвячених загальнотеоретичним аспектам захисту дітей у період збройних конфліктів. Усі публікації, які так чи інакше стосуються теми дослідження, стосувалися або міжнародно-правового захисту прав дітей в цілому, або інших суміжних аспектів.

Серед українських науковців, що займалися дослідженням питання міжнародно-правового захисту прав дитини у період збройних конфліктів, варто назвати Шевченко-Битенську О. В., Маніну М. А., Крестовську Н.М. , Савчук Л.

Серед зарубіжних вчених, що працювали у межах означеної теми, чиї праці та ідеї були використані при здійсненні даного дослідження, слід виділити таких відомих юристів-міжнародників як Старовойтов О. К., Мустафаєва М.М., Лукьянцев Г.Е., Еннев Дж., Мілетейг П., Дженіс М., Мирошніченко О.П.

Метою дослідження є комплексне вивчення нормативно-правової бази міжнародного захисту прав дітей у період збройних конфліктів у діяльності, дослідження діяльності міжнародних міжурядових та неурядових організацій у галузі міжнародного захисту прав дітей у період збройних конфліктів та виявлення прогалин у міждержавному співробітництві з питань захисту дітей

у період збройних зіткнень та вироблення рекомендацій щодо покращення їх становища.

Для досягнення поставленої мети були сформульовані такі **завдання**:

- дослідити історію становлення та розвитку інституту захисту прав дітей у період збройних конфліктів;
- розглянути міжнародно-правові акти щодо безпосереднього захисту дітей у період збройних конфліктів;
- виявити основні та найгостріші проблеми участі дітей у збройних конфліктах;
- проаналізувати практику захисту дітей у період збройних конфліктів у діяльності міжурядових та неурядових організацій;
- розробити та обґрунтувати практичні рекомендації для підвищення ефективності міжнародно-правового захисту прав дитини у період збройних конфліктів.

Об'єктом дослідження є система гуманітарних, соціальних та інших міжнародних відносин у рамках міжнародних механізмів захисту прав дитини у питаннях міжнародного захисту прав дитини в умовах збройного конфлікту.

Предметом дослідження є міжнародно-правовий захист прав дітей у період збройних конфліктів.

Методологічна та нормативна основи дослідження. Методологічна основа цього дослідження визначена поставленими цілями та завданнями дослідження. У ході роботи було використано як загальні, так і спеціальні методи: історичний, порівняльно-правовий, логічний, формально-юридичний та інші. Особливого значення у дослідженні набули такі спеціально-наукові методи, як порівняльно-правовий метод, застосований, зокрема, для визначення спільного й відмінного у правових позиціях міжнародних організацій у питаннях визначення статусу дитини у період збройних конфліктів.

Вищевказані методи дозволили отримати різноманітну наукову інформацію для аналізу сучасних теоретичних аспектів міжнародно-правового захисту і заохочення прав дитини.

Міжнародно-правові акти (включаючи низку міжнародних конвенцій та декларацій щодо захисту прав дітей), документи Генеральної Асамблеї ООН, Ради Безпеки ООН, Римський Статут, рішення та резолюції інших міжнародних організацій, а також закони та інші правові акти склали нормативну основу дисертації.

Апробація результатів дослідження. Окремі наукові результати дослідження були апробовані та опубліковані у межах наступних науково-практичних конференцій, круглих столів та семінарів:

- «Діти та збройні конфлікти: сучасні проблеми та тенденції» (науково-практична конференція присвячена проблематиці охорони довкілля та захисту прав людини, 13.12.2021, Інститут законодавства Верховної ради України)
- «Захист прав дітей на окупованих територіях: міжнародні стандарти та український досвід» (IV Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми та перспективи сучасної науки та освіти», 07.11.2021, Львів)
- «The international legal protection of children in armed conflict» (20 Міжнародна науково-практична конференція молодих учених і студентів «Політ. Сучасні проблеми науки», 01.04.2020, НАУ);
- «Практика Міжнародного кримінального суду у справах щодо воєнних злочинів проти дітей» (Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні міжнародні відносини, актуальні проблеми теорії і практики», 24.04.2020, НАУ);
- «Міжнародно-правовий захист прав дитини: сучасні тенденції та проблеми реалізації» (стипендіальна програма «Завтра.UA», 27.11.2019, Фонд Віктора Пінчука).

Структура роботи обумовлена її метою, завданнями та предметом дослідження. Дипломна робота складається із титульної сторінки, вступу,

трьох розділів, якими охоплюються десять підрозділів, висновків та списку використаних джерел (108 найменувань). Загальний обсяг дипломної роботи – 100 сторінок, у тому числі список використаних джерел – 13 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ У ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

1.1. Становлення та розвиток інституту захисту прав дітей у період збройних конфліктів

Забезпечення прав дитини належить до глобальних проблем сучасності, у вирішенні яких зацікавлена вся світова спільнота. Це пояснюється визначальною роллю підростаючого покоління у гарантуванні життєздатності суспільства та прогнозуванні його майбутнього розвитку. Однак слід визнати, що жодна держава у світі не може претендувати на роль зразка у сфері дотримання прав дитини.

Діти – як і раніше, основні жертви сучасних збройних конфліктів: їх залучають до участі в бойових діях, вони гинуть внаслідок бомбардувань і обстрілів і підриваються на мінах. Діти віком до 18 років становлять понад 50 відсотків населення більшості країн, де триває війна. Вони відносяться до однієї з найбільш уразливих груп населення, нездатних захистити себе від наслідків конфліктів. Близько 250 мільйонів дітей живуть у країнах, які торкнулися конфліктів. Напади на лікарні та школи продовжуються, в результаті – діти позбавлені можливості вчитися та лікуватися, вони змушені залишати свої будинки та шукати безпечного притулку. Дітей вербують у солдати, експлуатують, використовують як сексуальних рабів і залучають до

скоєння терактів [1, с. 18]. Всі ці фактори доводять неможливість вирішення дитячої проблеми лише національними засобами та викликають необхідність об'єднання зусиль світової спільноти загалом, що й зумовило виникнення інституту міжнародно-правового захисту прав дитини.

Інститут міжнародного захисту прав дитини є сукупністю міжнародно-правових принципів і норм, що визначають права і свободи дітей, що встановлюють зобов'язання держав щодо забезпечення та практичного втілення в життя (реалізації) цих прав і свобод, а також міжнародні механізми контролю за виконанням державами своїх міжнародних зобов'язань [2].

Необхідність розвитку інституту захисту прав дітей саме у період збройних конфліктів була зумовлена тим, що збройні конфлікти почали набувати нових форм прояву і продовжують носити масовий характер. Розвиток військової техніки і поява нової сучасної зброї сформували свого роду економічний фактор, який полягає в тому, що у разі збройного зіткнення конфліктуючі сторони намагаються якнайшвидше знищити економічний потенціал противника, і тоді мішенню виступають не лише бойова техніка, а й цивільне населення, оскільки область ураження зброї масового знищення має великі масштаби. Держави сприяли приведенню права війни у відповідність до умов сучасних військових дій. Держави зробили низку кроків, що посилюють захист прав дітей та надали їй статусу особливого захисту. Однак удосконалення та розширення принципу особливого захисту дітей на цьому не зупинилося.

Міжнародний захист прав дитини представляє систему взаємоузгоджених дій держави та неурядових міжнародних організацій, спрямованих на розробку та забезпечення прав дитини з метою формування повноцінної та гармонійно розвиненої особистості, сприяння їхньому закріпленню в національному законодавстві та надання міжнародної допомоги дітям слаборозвинених держав [3, с. 117].

Поглянувши в історію питання участі дітей у збройних конфліктах, можна виявити, що ця тема має глибоке коріння. На початку XIII ст., а саме у 1212 р. з метою звільнення Єрусалима від іновірців на території нинішніх Німеччини та Франції був утворений народний рух, який отримав надалі найменування Хрестового походу дітей, через участь у даному поході десятки тисяч хлопців, які вийшли з нижньорейнських областей під проводом дев'ятирічного Миколи, але, досягнувши узбережжя Генуї, змушені були зупинитися, оскільки їх прогнали місцеві жителі. Не заспокоївшись, діти пішли до Риму, щоб попросити у Папи Інокентія III благословення та допомоги на виконання святої обітниці. Однак до Вічного міста дісталися лише деякі, і Папа римський, який славився своєю мудрістю, умовив дітей відкласти виконання обітниці до повноліття. Так Хрестовий похід французьких та німецьких хлопчаків став, мабуть, першим у світовій історії прикладом військової кампанії, у якому солдатами стали діти [4].

Історія масової участі дітей у збройному конфлікті повторилася через сім століть. У Другій світовій війні гітлерівська Німеччина вже через чотири роки після її початку почала відчувати гострий дефіцит людського ресурсу в усіх галузях промисловості та армії. Осінню 1943 року Німеччина започаткувала кампанію вербування молоді, яка не досягла повноліття, для служби у військах. І якщо в той період юнаки та дівчата йшли у вермахт здебільшого без жорсткого тиску, то у січні 1945 року керівництво гітлерюгенда (воєнізованої молодіжної нацистської організації) оголосило імперський заклик до збройних сил, і в цей період вермахт поповнився приблизно чвертю мільйона неповнолітніх солдат [5, с. 29].

Вже за умов аварії нацистської імперії став проходити набір 14-16-річних «добровольців». З них формувалися загони, яким доручалося прикриття відходу частин вермахту та вчинення диверсійних актів у тилу. Наспих навчені, необстріляні, фізично слабкі, без досвідченого керівництва, діти-солдати були приречені на знищення. Незважаючи на спроби

масованого застосування частин гітлерюгенда, хоч якось зламати згубну ситуацію на фронті вони, звичайно ж, виявилися нездатними.

Тут, звичайно, повстає питання: а чи боролися на регулярній основі діти у Червоній армії у роки Великої Вітчизняної війни? Питання досить складне, оскільки відомо, що у багатьох підрозділах були звані «сини полків». Це переважно були хлопчики, підібрані солдатами. Сотні і навіть тисячі підлітків вступали до партизанських загонів та підпільних організацій.

У вітчизняних джерелах наводяться відомості, що бойовими орденами та медалями у 1941—1945 роках відзначені подвиги понад 35 тис. піонерів. Окремо зазначається, що четверо піонерів були удостоєні звання Героя Радянського Союзу [6]. Тобто можна припустити, що хоч і не на формальній основі, не в спеціальних дитячих підрозділах, радянських дітей-солдатів на Великій Вітчизняній налічувалося чимало.

Однак і у другій половині ХХ ст. є багато фактів участі дітей у збройних конфліктах. Дослідження питань міжнародного публічного права, зокрема питань, що стосуються міжнародного захисту прав дітей, показує, що одночасно з міжнародним захистом прав людини в її рамках розвивався і міжнародний захист прав дитини. Згодом це призводить до відокремлення сукупності міжнародно-правових норм, що регулюють співробітництво держав та організацій у цій галузі. В результаті склався інститут міжнародно-правового захисту прав дитини, що є частиною галузі міжнародного права, що регулює питання захисту прав людини.

Загалом питання захисту прав дітей і неповнолітніх та виділення їх в окрему категорію можна спостерігати ще в Дігестах імператора Юстиніана (VI ст. н. е.), у книзі IV (титул IV), у якій йдеться «Про осіб, які не досягли 25 років». Якщо ж говорити про те, що залишили нам античний світ та середньовіччя про захист неповнолітніх та про їхню відповідальність перед судом, то в законах того часу більшою мірою йшлося лише про покарання дітей та підлітків. Разом з тим ще в Законі XII таблиць (V ст. до н.е.) було вперше сформульовано принцип прощення покарання, що відноситься

головним чином до неповнолітніх і в деяких подальших роботах, що трактував зміст згаданого закону як прощення, виправдане неповноліттям [7]. Цей принцип протягом багато часу був поширений у країнах, які сприйняли римське право.

В даному випадку розуміння того, що діти є представниками особливої соціальної групи, вразливість цієї частини населення та прагнення створити дієвий механізм їхнього захисту з часом приводять вчених, громадських діячів міжнародних організацій до думки про необхідність виділення прав дитини в окрему категорію.

Початок становлення інституту захисту прав дітей у праві збройних конфліктів спостерігається ще в Гаазьких конвенціях 1899 та 1907 рр., хоча документи спрямовані на встановлення правил ведення війни. Однак у цих міжнародних документах передбачалося, що певний захист дітям надається як частини населення. Далі завдяки Лізі Націй у період Першої світової війни було створено Комітет дитячого благополуччя. У цей період відзначається розвиток інституту захисту прав дітей, починається осмислення та оформлення прав дитини в окрему категорію. Зокрема, ухвалюються Конвенція про боротьбу з торгівлею жінками та дітьми (1921 р.), Женевська декларація прав дитини (1924 р.) [8]. Це були перші документи міжнародно-правового характеру в галузі охорони прав та інтересів дітей, які висловили міжнародне занепокоєння їх становищем.

Система міжнародного захисту прав дитини як складова частина захисту прав людини остаточно склалася лише після Другої світової війни в рамках Організації Об'єднаних Націй, одним із основоположних принципів якої було проголошення поваги до прав та свобод людини без будь-якої дискримінації. Далі приймається низка міжнародних документів, спрямованих на захист прав дитини: Декларація прав дитини 1959 року, Конвенція про права дитини 1989 року, Факультативний протокол 2000 року до Конвенції про права дитини, що стосується участі дітей у збройних конфліктах. У XXI столітті питання участі дітей у збройних конфліктах

також не втратило своєї актуальності та значущості. Світова спільнота стурбована цією проблемою, доказом чого є прийняті:

- у 2002 р. – Декларація та План дій «Світ, придатний для життя дітей»;
- у 2006 р. - Комплексні стандарти щодо роззброєння, демобілізації та реінтеграції;
- у 2007 р. - Паризькі керівні принципи та зобов'язання щодо дітей, пов'язаних із збройними силами або збройними угрупованнями.

Однак питання здійснення прав дитини для багатьох держав є досить складним у мирний час і тим більше складним у період збройних конфліктів. Водночас констатується, що основним принципом міжнародного гуманітарного права має бути особлива заступництво та захист дитини та те, що діти у будь-яких конфліктних та надзвичайних ситуаціях завжди повинні отримувати весь необхідний захист першими.

1.2. Міжнародно-правові акти, що регулюють інститут міжнародно-правового захисту прав дитини у період збройних конфліктів

Початок міжнародно-правового захисту прав та інтересів дітей було покладено у рамках Ліги Націй, а потім йшов паралельно із спільною міжнародно-правовою регламентацією прав людини під егідою Організації Об'єднаних Націй. Ці процеси перебували у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності. Міжнародно-правові норми про права дітей та захист дітей є складовою загальних норм про права людини. До документів, які регулюють права дітей у період збройних конфліктів ставляться Декларація прав дитини 1924 року, Декларація про права дитини 1959 року, Конвенція про права дитини 1989 року. Велике значення мають міжнародно-правові акти універсального характеру у захисті прав та інтересів дітей . До таких належать: Загальна декларація прав людини 1948 р., а також міжнародні

Пакти з прав людини 1966 року, які стосуються захисту громадянських та політичних прав, економічних, соціальних та культурних прав [9, с. 214].

Захист дітей, залучених до збройних конфліктів, зважаючи на відсутність спеціального договору, присвяченого проблемам дітей, наразі регулюється, по-перше, нормами міжнародного права в галузі прав дитини; по-друге, нормами загальних договорів з гуманітарного права, в яких зосереджено увагу і на дорослих, і на дітях; по-третє, в глобальних і регіональних договорах, які регулюють дії держав як у мирних мовах, так і в ситуаціях збройних конфліктів; по-четверте, нормами звичаєвого міжнародного права. І хоча традиційно вважається, що зазначеними нормами закріплюється мінімальний стандарт прав дітей у збройних конфліктах, слід, однак, зауважити, що, на жаль, між ними все ж таки існує колізія внаслідок неузгодженості щодо закріплення більш високих і низьких стандартів з однакових питань [10]. Крім того, оскільки діти можуть залучатися до збройних конфліктів і як цивільні особи, і як учасники бойових дій, відповідно, відрізняється й правовий статус цивільних дітей та дітей-комбатантів.

Наразі Конвенцію про права дитини ратифікували практично всі держави світу за винятком Сомалі та США. Конвенція визнала дитину як повноправного члена суспільства. Конвенція є комплексним документом у сфері захисту прав дитини та визнається базовим для всіх інших документів, що стосуються правового захисту дитинства та юнацтва. У ній відображені права дітей, присвячені будь-яким спеціальним питанням, у тому числі й збройним конфліктам. Конвенція містить ст. 38, в якій держави-учасниці зобов'язуються поважати норми міжнародного гуманітарного права, що містяться насамперед у чотирьох Женевських конвенціях 1949 р., а також у двох Додаткових протоколах до Женевських конвенцій 1977 р., Декларації про захист жінок та дітей у ситуаціях надзвичайного стану та збройних конфліктах 1974 р. та Факультативному протоколі до Конвенції про права дитини, що стосується захисту дітей у збройних конфліктах 2000 р [11].

Як зазначає професор М.А. Маніна, гуманна спрямованість цих міжнародно-правових актів робить їх незамінним джерелом, що регламентує всі випадки, з якими можуть зіткнутися діти під час міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів [12].

В умовах сучасних конфліктів діти стають не лише жертвами, а часом також і особами, які самі чинять насильство. Дітей перетворюють на засіб ведення війни, систематично вербують їх у збройні сили або викрадають, щоб перетворити їх на дітей-солдат, внаслідок чого вони змушені своїми діями втілювати у насильницьку форму ворожі почуття, які відчують дорослі. Чинне міжнародне гуманітарне право ґрунтується на принципі, що діти не повинні брати безпосередньої участі у збройних конфліктах. Однак цей принцип має обмеження, вважаючи дитиною особу, яка не досягла 15 років.

Режими міжнародного права, які можуть служити для захисту прав дітей та інших вразливих груп у мирний час, можуть не застосовуватися в ситуаціях збройного конфлікту. Держави можуть і обмежують застосування певних елементів міжнародного права прав людини. На відміну від цього, міжнародне гуманітарне право фактично стає єдиним застосовним у конфліктних ситуаціях, надаючи форму правового захисту, характерну для збройного конфлікту.

Міжнародне право прав людини проголошує широкі гарантії основних прав усіх окремих людей, а в деяких випадках і груп людей, і може включати як договори, так і звичаєве право. Основну правову основу захисту прав дитини забезпечує Конвенція про права дитини. Усі держави, які ратифікують ці договори, зобов'язані ними. Багато прав, що містяться в міжнародних договорах з прав людини, наприклад, право на життя, широко визнані як частина міжнародного звичаєвого права і вважаються такими, що застосовуються навіть до тих держав, які не ратифікували відповідні документи [13].

Міжнародне право прав людини традиційно розглядається як обов'язкове лише для держав, але дедалі більше визнається думка, що воно також може бути обов'язковим для деяких недержавних суб'єктів. Хоча законодавство прав людини завжди застосовне, значні відступи допускаються в певних надзвичайних ситуаціях, включаючи збройний конфлікт. Відступи, доступні для урядів, обмежуються певними правами та відступами за певних умов.

Міжнародне гуманітарне право (МГП), викладене в чотирьох Женевських конвенціях 1949 року та Додаткових протоколах 1977 року, регулює поведінку з комбатантами та цивільними особами під час збройного конфлікту. Вона спрямована на те, щоб ведення конфлікту завдало мінімальних людських страждань і обмежило засоби та методи, які можуть використовуватися воюючі сторони. Таким чином, міжнародне гуманітарне право підтверджує принцип, згідно з яким у ситуаціях збройного конфлікту з особами, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях, слід поводитися гуманно. МГП стосується саме ситуацій збройного конфлікту та дій, вчинених урядами та збройними опозиційними групами (залежно від рівня їхньої організації) [14].

Міжнародний комітет Червоного Хреста контролює дотримання гуманітарного права, виконуючи важливу функцію у захисті населення та можливому захисті прав дітей. МГП забезпечує важливу правову основу для захисту прав дітей або безпосередньо, шляхом включення конкретних прав в документи МГП, або опосередковано, через правила збройного конфлікту та поведінки комбатантів, які вимагають поваги до певних прав.

Протиріччя між реальністю збройного конфлікту та захистом певних прав людини є таким, що гуманітарне право за своєю суттю є компромісом, його практична природа дає вказівки для воюючих сторін і тих, хто намагається захистити права дітей. МГП пропонує кілька основних гуманітарних принципів, які стосуються ведення конфлікту. До них належать такі ідеали, як людяність, нейтралітет і неупередженість. Їх фундаментальне

відношення до ситуації дітей у збройних конфліктах у поєднанні з їхньою простотою є таким, що принципи є корисними «інструментами захисту» [15].

Занепокоєння з приводу прогалин у МГП – особливо щодо його застосування до осіб, які пов’язані зі збройними конфліктами, та ситуацій, в яких воно набуває чинності – призвело до прийняття Декларації мінімальних гуманітарних стандартів від 2 грудня 1990 року та звіт ООН про фундаментальні стандарти людства. Ці стандарти, хоча і не мають юридичної сили, заповнюють простір, який може утворитися під час невизначеної застосовності МГП. Таким чином, міжнародне гуманітарне право, яке використовується в поєднанні з міжнародними документами з прав людини, зокрема з Конвенцією про права дитини, є важливою базою для захисту прав у ситуаціях конфлікту.

Міжнародне гуманітарне право передбачає широкий спектр заходів щодо захисту дітей. У разі збройного конфлікту – міжнародного чи неміжнародного – діти користуються спільним захистом, який надається цивільним особам, які не беруть участі у військових діях [16]. Цивільним особам, які не є комбатантами, гарантується гуманне поводження. До них застосовуються правові положення, що регулюють ведення воєнних дій. Враховуючи особливу вразливість дітей, Женевські конвенції 1949 (далі ЖК III і ЖК IV) і Додаткові протоколи до них 1977 (ДП I і ДП II) встановлюють ряд конкретних норм, що надають дітям особливий захист. Діти, які беруть безпосередню участь у військових діях, не втрачають цього захисту. Додаткові протоколи, Конвенція 1989 р. про права дитини та Факультативний протокол до неї встановлюють обмеження щодо участі дітей у військових діях.

У разі міжнародного збройного конфлікту діти, які не беруть безпосередньої участі у військових діях, знаходяться під заступництвом ЖК IV про захист цивільних осіб та ДП I. На них поширюються основні гарантії, що надаються цими договорами, у тому числі право на життя, заборона примусу, тілесних покарань, тортур, колективних покарань та репресалій

(ЖК IV, ст. 27-34; ДП I, ст. 75), а також норми ДП I, що стосуються ведення воєнних дій, у тому числі принцип проведення різниці між цивільними особами та комбатантами та заборона перетворювати цивільних осіб на об'єкт нападу (ст. 48 та 51) [17].

У разі неміжнародного збройного конфлікту на дітей також поширюються основні гарантії, передбачені для осіб, які не беруть безпосередньої участі у військових діях (ст. 3, загальна для чотирьох ЖК та ДП II, ст. 4). Крім цього, вони знаходяться під захистом принципу, згідно з яким "громадянське населення як таке, а також окремі цивільні особи не повинні бути об'єктом нападу" (ДП II, ст. 13). Особливий захист ЖК IV гарантує дітям особливе поводження з ними, проте принцип особливого захисту встановлюється ДП I: "Діти користуються особливою повагою, і їм забезпечується захист від будь-яких непристойних посягань. Сторони, які перебувають у конфлікті, забезпечують їм захист і допомогу, які їм потрібні через вік чи з будь-якої іншої причини" (ст. 77). Цей принцип застосовується до неміжнародних збройних конфліктів (ДП II, ст. 4(3)).

Положення щодо цього захисту можна резюмувати наступним чином:

- евакуація, особливі зони - ЖК IV, ст. 14, 17, 24(2), 49(3) та 132(2); ДП I, ст. 78; ДП II, ст. 4(3)(e);
- допомога та догляд – ЖК IV, ст. 23, 24(1), 38(5), 50 та 89(5); ДП I, ст. 70(1) та 77(1); ДП II, ст. 4(3);
- встановлення особи, возз'єднання сімей, безпритульні діти – ЖК IV, ст. 24-26, 49(3), 50 та 82; ДП I, ст. 74, 75(5), 76(3) та 78; ДП II, ст. 4(3)(b) та 6 (4);
- виховання, культурне середовище – ЖК IV, ст. 24 (1), 50 та 94; ДП I, ст. 78(2); ДП II, ст. 4(3)(a);
- затримані, які утримуються під вартою та інтерновані діти – ЖК IV, ст. 51(2), 76(5), 82, 85(2), 89, 94, 119(2) та 132; ДП I, ст. 77(3) та (4); ДП II, ст. 4(3)(d);

- заборона ухвалювати смертний вирок дітям – ЖК IV, ст. 68(4); ДП I, ст. 77(5); ДП II, ст. 6(4) [17].

Занадто часто трапляється, що діти беруть участь у військових діях. Ця участь може приймати різні форми – від допомоги комбатантам (доставка зброї та боєприпасів, виконання розвідувальних завдань тощо) до набору дітей як комбатантів у національні збройні сили та їх вербування в інші збройні групи. Додаткові протоколи 1977 року стали першими міжнародними договорами, в яких регулюються такі ситуації [18].

Так, ДП I зобов'язує держави вживати всіх практично можливих заходів для того, щоб діти, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, не брали безпосередньої участі у військових діях. Протоком заборонено їх вербування до збройних сил і рекомендовано державам учасникам при вербуванні у склад осіб, які досягли п'ятнадцятирічного віку, але яким ще виповнилося вісімнадцяти років, віддавати перевагу особам старшого віку (ст. 77). ДП II пішов ще далі, заборонивши як вербування дітей, які не досягли 15 років, у збройні сили, так і їх участь – безпосередня чи непряма – у військових діях (ст. 4(3)(с)).

Незважаючи на вищезгадані норми, за дітьми, які беруть безпосередню участь у міжнародних збройних конфліктах, визнається статус комбатанта та, у разі захоплення, статус військовополоненого, передбачений ЖК III. Згідно з Додатковими протоколами діти-комбатанти, які не досягли 15 років, мають право на більш сприятливе звернення, оскільки вони продовжують користуватися особливим захистом, який надається дітям міжнародним гуманітарним правом (ДП I, ст. 77(3); ДП II, ст. 4(3))(d) [17].

Конвенція 1989 року про права дитини ратифікована переважною більшістю держав, включає всі основні права дитини. Стаття 38 Конвенції поширює дію статті 77 ДП I на неміжнародні збройні конфлікти. Вона наказує державам-учасницям вжити всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали прямої участі у

військових діях (ст. 38(2)), а при вербуванні з числа осіб, які досягли 15-річного віку, але яким ще виповнилося 18 років, прагнути віддавати перевагу особам старшого віку (ст. 38(3)). Таким чином, Конвенція не запровадила заборони на безпосередню чи опосередковану участь дітей у військових діях, яка була встановлена у ДП II.

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, прийнятий 25 травня 2000 р., загалом посилює захист дітей під час збройних конфліктів:

Держави-учасниці вживають усіх можливих заходів для того, щоб особи зі складу їх збройних сил, що не досягли 18-річного віку, не брали прямої участі у військових діях (ст. 1); не допускається обов'язковий заклик до збройних сил осіб, які не досягли 18-річного віку (ст. 2);

Держави-учасниці підвищують мінімальний вік добровільного призову осіб до їхніх національних збройних сил, встановлюючи його на рівні понад 15 років. Це правило не поширюється на військові навчальні заклади (ст. 3);

Збройні групи, відмінні від збройних сил держави, ні в якому разі не повинні вербувати (як на примусовій, так і на добровільній основі) або використовувати у військових діях осіб, які не досягли 18-річного віку. Державам належить вжити законодавчих заходів щодо заборони подібної практики та криміналізувати її (ст. 4) [19].

Статут Міжнародного кримінального суду (МКС), прийнятий у Римі 17 липня 1998 р., включає до переліку військових злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, набір або вербування дітей віком до п'ятнадцяти років до складу національних збройних сил або їх використання для активної участі у бойових діях під час міжнародних збройних конфліктів (ст. 8(2)(b)(xxvi)) або до складу національних збройних сил чи інших збройних груп під час збройного конфлікту неміжнародного характеру (ст. 8(2)(e)(vii)). Відповідно до принципу додатковості Суд здійснює юрисдикцію у випадках, коли держава не може або не бажає порушувати кримінальне переслідування. Державам, які хочуть скористатися цим принципом та забезпечити

припинення на національному рівні, необхідно ввести в дію законодавство, яке дозволяє притягувати до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили такі злочини [20].

Незважаючи на встановлені міжнародним правом норми, тисячі дітей продовжують брати активну участь у військових діях і стають безневинними жертвами. Відповідальність за викорінення цього явища насамперед покладається на держави, яким пропонується ратифікувати договори, що захищають дітей під час збройних конфліктів та вжити на національному рівні заходів щодо імплементації цих договорів, які б відповідали їхньому внутрішньому правопорядку. Ці заходи законодавчого чи іншого характеру повинні дати державам можливість дотримуватись норм, встановлених договорами, та забезпечувати їх дотримання. Рекомендується в першу чергу імплементувати такі норми:

- Державам-учасникам Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини слід вжити законодавчих заходів щодо заборони як обов'язкового призову, так і добровільного вербування до збройних сил осіб, які не досягли 18 років, та криміналізації подібної практики (ст. 2 і 6), а також добровільного чи примусового вербування та будь-якого використання у військових діях осіб, які не досягли 18 років, збройними групами, іншими ніж національні збройні сили (ст. 4).

- Держави-учасники Конвенції про права дитини (ст. 38(3)) або ДП I (ст. 77(2)) зобов'язані законодавчо заборонити набір або вербування у свої збройні сили дітей, які не досягли 15 років, та вжити заходів до того, щоб при вербуванні з числа осіб, які досягли 15-річного віку, але яким ще не виповнилося 18 років, перевага надавалася б особам старшого віку.

- Державам-учасникам ДП II повинні вжити законодавчих заходів для того, щоб заборонити вербування дітей, які не досягли 15 років, та будь-яку їх участь у внутрішніх конфліктах (ст. 4(3)(с)).

Щоб скористатися принципом додатковості, державам-учасницям Статуту МКС слід вжити заходів до того, щоб їхнє внутрішнє законодавство

дозволяло переслідувати в судовому порядку осіб, які вербували дітей, які не досягли 15 років, і використовують їх як активні учасники військових дій (ст. 8(2(2))(b)(xxvi) та (e)(vii)).

- Держави-учасники Додаткових протоколів 1977 р. повинні вжити законодавчих та інших заходів для того, щоб кожна дитина, яка не досягла 15 років, заарештована, затримана або інтернована з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, користувалася особливим захистом, що надається міжнародним гуманітарним правом (ДП I, ст. 77(3); ДП II, ст. 4(3)(d)).

- Державам-учасницям ЖК IV (ст. 68(4)) та Додаткових протоколів (ДП I, ст. 77(5); ДП II, ст. 6(4)) слід вжити законодавчих заходів у галузі кримінального права та військової юстиції для того, щоб заборонити винесення та виконання смертних вироків стосовно осіб, яким у момент скоєння правопорушення, пов'язаного зі збройним конфліктом, було менше 18 років.

Для того, щоб забезпечити справжню повагу до прав дітей, потрібні широкомасштабні зусилля в галузі поширення знань та інформації про міжнародне гуманітарне право та його дотримання. Держави зобов'язані займатися діяльністю з поширення знань та інформації (ЖК I – IV, ст. 47, 48, 127 та 144 відповідно; ДП I, ст. 83; ДП II, ст. 19; Факультативний протокол 2000 р., ст. 6) [17].

Отже, держави повинні забезпечити врахування особливих потреб дітей у захисті в рамках підготовки національних збройних сил та сил безпеки та їх навчань, які проводяться у мирний час на всіх рівнях. Аналогічно слід розглянути можливість включення цієї теми до програм університетів та спеціальних навчальних закладів та проведення кампаній, щоб привернути увагу до неї широкому загалу, зокрема, дітей та юнацтва.

Міжнародні закони, розроблені протягом багатьох десятиліть, демонструють, що міжнародне співтовариство цілком усвідомлює важливість захисту дітей у конфлікті. Однак ці добрі наміри підриваються двома

основними недоліками: фрагментованим характером правового захисту в міжнародному гуманітарному праві та міжнародному праві прав людини, а також відсутністю відповідності та реалізації того, що існує [20].

Система міжнародних угод, протоколів та інших інструментів «м'якого права» продовжує рости та надавати рекомендації щодо того, як розширити захист і дотримання прав дитини під час збройних конфліктів. Однак, ефективне впровадження стандартів, передбачених цими нормативно-правовими актами, досі є значною проблемою в багатьох частинах світу.

Попри існування численних міжнародно-правових норм, що діють в умовах збройного конфлікту, права мільйонів дітей у всьому світі досі порушуються. Держави зобов'язані покласти край цій ситуації, а тому національне законодавство є важливою частиною правової системи, покликаної захистити дітей в зонах конфлікту. У деяких випадках національне законодавство може забезпечувати вищий рівень захисту, порівняно з міжнародним, а в інших — нижчий.

Хоча в умовах збройного конфлікту діти є надзвичайно вразливими, не варто забувати, що вони — разом з батьками та громадами — самостійні суб'єкти, які активно намагаються себе захистити.

1.3. Актуальні проблеми міжнародно-правового статусу дитини під час збройних конфліктів

Протягом багатьох десятиліть проблема захисту дітей, затронутих збройними конфліктами міжнародного та неміжнародного характеру є джерелом серйозного беспокойства. С течією часу було прийнято велике число правових інструментів, — як юридичні обов'язкові, так і не мають обов'язкової сили, — для того, щоб вести до мінімуму ризики, якими піддаються ці діти.

Поступовий процес кодифікації режиму захисту дітей, безсумнівно, покращив їхній загальний захист від впливу конфлікту. Але необхідно звернути увагу на питання статусу дитини у період збройних конфліктів. У разі міжнародного збройного конфлікту діти, які не входять до складу збройних сил держави, користуються захистом, який надає цивільним особам ЖК IV, а також ДП I. На них поширюються основні гарантії, що надаються цими договорами, зокрема право на життя, заборона примусу, тілесного покарання, катувань, колективного покарання та репресалій (статті 27—34 ЖК IV та стаття 75 ДП I), а також норми ДП I, які стосуються ведення бойових дій, у тому числі які передбачають необхідність проводити різницю між цивільними особами та комбатантами та заборону нападати на цивільних осіб, які не беруть участі у бойових діях (статті 48 та 51) [17].

У разі збройного конфлікту неміжнародного характеру на дітей поширюються основні гарантії, що стосуються осіб, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях або припинили брати в них участь (стаття 3, загальна для всіх чотирьох Женевських конвенцій та стаття 4 ДП II). Крім цього, вони мають захист принципу, згідно з яким «громадянське населення як таке, а також окремі цивільні особи не повинні бути об'єктом нападу» (стаття 13 ДП II) [22].

Вважаємо за необхідне звернути окрему увагу на специфіку використання поняття «дитина» у міжнародному гуманітарному праві. Як відомо, відповідно до статті 1 Конвенції про права дитини «дитиною є кожна людська істота, яка не досягла 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше» [19]. Натомість у межах сучасного міжнародного гуманітарного права встановлені шість вікових ступенів дитинства, для кожної з котрих передбачені свої особливі права та механізми захисту. Це новонароджені, немовлята, діти до 7 років, діти до 12 років, діти до 15 років і діти у віці від 15 до 18 років.

Так, хоча в міжнародному праві не існує поняття або окремого статусу немовляти, у Протоколі I немовлята, як особи, які можуть потребувати

медичної допомоги чи догляду, відповідно до пункту «а» статті 8 включаються до поняття «поранених» і «хворих». Четвертою Женевською конвенцією для матерів дітей до семи років передбачена можливість користуватися санітарними зонами та зонами безпеки (стаття 14) [17].

Дванадцять років – це верхня вікова межа по відношенню до ідентифікації особи, оскільки відповідно до вимог статті 24 цієї Конвенції, «Сторони, які перебувають у конфлікті, будуть намагатися вживати необхідних заходів, щоб особистість всіх дітей до 12 років могла бути встановлена шляхом носіння розпізнавального медальйона або будь-яким іншим способом».

Вік 15 років є верхньою віковою межею для захисту в санітарних зонах і зонах безпеки (стаття 14), права на отримання допомоги (стаття 23), а також критеріїв, використовуваних у системі соціального забезпечення дитини (статті 24, 38, 50, 89);

18 років – вік, до досягнення якого заборонено використання примусової праці особи (стаття 51) і застосування смертної кари (стаття 68) [Конвенція (IV) о защите гражданского населения во время войны. Женева, 12 августа 1949 года [23].

Тепер детальніше розглянемо специфіку захисту дітей, яких торкнулися міжнародні та внутрішні збройні конфлікти. Основний принцип – право на особливу повагу і захист – щодо дітей, яких торкнувся збройний конфлікт, в першу чергу, стосується надання їм продовольства, одягу та укріплюючих засобів, а також піклування про дітей, які осиротіли або розлучені зі своїми сім'ями, поводження у випадку позбавлення волі і розподілу предметів гуманітарної допомоги. Цей принцип закріплюється у багатьох положеннях названих нами вище міжнародних актів, згадувалась у декількох резолюціях Ради Безпеки ООН і Генеральної Асамблеї ООН.

Так, у Резолюції 1261 від 25.08.1999 р., що стосувалась дітей в умовах збройного конфлікту, Рада Безпеки ООН закликала сторони у збройних конфліктах «вживати реальних заходів для зведення до мінімуму збитку, що

наноситься дітям» під час збройних конфліктів. Він встановлений також як норма 135 Звичаєвого міжнародного гуманітарного права, практика якого свідчить, що особливу повагу і захист, які включають, зокрема:

- захист від усіх форм сексуального насильства;
- утримання окремо від дорослих у випадку позбавлення волі, якщо тільки вони не є членами однієї сім'ї;
- доступ до освіти, харчування та послуг охорони здоров'я;
- евакуацію із зони бойових дій для забезпечення безпеки;
- воз'єднання безпритульних дітей з їх сім'ями [24].

Заборона сексуального насильства визнана міжнародним гуманітарним правом, встановлена у міжнародному й у національному законодавстві. Так, відповідно до ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, зґвалтування, навернення в сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-які інші форми сексуального насильства відповідної тяжкості, вчинені щодо жертв війни, розглядаються як злочини проти людяності [20].

Відповідно до українського кримінального законодавства відповідальність за вчинення сексуального насильства передбачена статтями 152, 153, 154, 155, 156, 301, 303 Кримінального кодексу. При цьому вчинення таких дій щодо дитини або передбачене у якості окремих складів злочинів, або виступає у якості кваліфікуючих ознак, що обтяжують покарання [25]. Вимога утримання дітей, позбавлених волі, у приміщеннях, відокремлених від приміщень для дорослих, передбачена міжнародним гуманітарним правом та міститься у багатьох міжнародних документах, що стосуються як міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів.

При цьому, як йдеться в цій нормі, діти повинні відокремлюватися від дорослих, тільки якщо це не порушує права сімей на спільне розміщення. Відповідно до вимог міжнародного гуманітарного права, сторони конфлікту повинні надавати дозвіл і сприяти швидкому і безперешкодному надходженню гуманітарної допомоги до цивільних осіб, що її потребують, за

умови, що така допомога має неупереджений характер, здійснюється без дискримінації і підлягає контролю з боку сторін конфлікту. У згадуваній нами вище Резолюції № 1261 Рада Безпеки ООН закликала усі сторони у збройних конфліктах «забезпечувати повний, безпечний і безперешкодний доступ гуманітарного персоналу до усіх дітей, яких торкнулись збройні конфлікти, і надання їм гуманітарної допомоги» [26].

Необхідність забезпечення безпеки дітей як уразливих представників цивільного населення під час як міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів, або нагальні причини військового характеру (наприклад, виведення населення із зони боїв) вимагають їх евакуації на час бойових дій за певних умов.

Ці умови визнаються як виключення із передбаченої міжнародним гуманітарним правом заборони на повну чи часткову депортацію або примусове переміщення цивільного населення. Важливість воз'єднання сімей, особливо у зв'язку із воз'єднанням дітей з їх батьками, й у міжнародному гуманітарному праві, й у праві прав людини, відображена у договорах та інших міжнародних документах, прецедентному праві і резолюціях [27].

Сім'я грає дуже важливу роль у житті дитини, особливо в період збройних конфліктів, і до певного віку дитина особливо вразлива. Загальною декларацією прав людини 1948 р., Декларацією про захист жінок та дітей в умовах надзвичайних обставин та період збройного конфлікту 1974 р. визнається, що материнство та дитинство дають право на особливу піклування та допомогу. Тут не можна не погодитися зі словами А. Бурлінгтон, що «війна... набуває величезної значущості з моменту, коли вона руйнує сімейне життя і розриває перші емоційні уподобання дитини всередині сімейного життя» [28].

Дитина, яка стала жертвою війни, отримує психологічну травму. Вона виражається у таких подіях, як відрив від звичайного способу життя, і в основному – це розлука з матір'ю та близькими. Такі ситуації, коли членів

сім'ї розлучено один з одним, діти залишилися без батьків або вони потрапили в полон, передбачаються ст. 81 IV Женевської конвенції: «держава, у владі якої перебувають інтерновані, повинна надавати підтримку всім інтернованим, які не мають достатніх засобів для існування». Інтерновані батьки можуть вимагати, щоб їхні діти були інтерновані разом з ними.

Наголошуючи на важливості єдності сім'ї не можна не погодитися з Д. Платтнер у тому, що «не настільки діють емоційно на дитину бомбардування та військові операції, як відрив від звичайного способу життя, розлука його з матір'ю» [29]. Важливість сім'ї була також неодноразово наголошена в резолюціях Міжнародного Комітету Червоного Хреста.

Збереження сім'ї під час збройного конфлікту є важливим аспектом для дитини, про що йдеться і ст. 82 IV ЖК: «Протягом всього періоду інтернування члени однієї сім'ї, і особливо батьки та їхні діти, будуть утримуватися в тому самому місці інтернування».

Доповнюють це положення ст. 74 ДП I, що свідчить, що: «...необхідно сприяти возз'єднанню сімей...», п. 3 ст. 4 ДП II: «...мають вживати всіх необхідних заходів для сприяння возз'єднанню тимчасово роз'єднаних сімей» та п. 5 ст. 75 ДП I, який вказує на те, щоб заарештовані, затримані або інтерновані сім'ї розміщувалися по можливості як окремі сім'ї. Також, говорячи про важливість сім'ї для дитини, п. 3 ст. 76 ДП I закликає за максимальної можливості уникати винесення смертного вироку матерям, які мають на своєму утриманні дітей [17].

Закріплення такого права в міжнародних та інших актах викликане не лише необхідністю охорони сім'ї в період збройних конфліктів різного характеру, але й пролонгованими у майбутнє негативними наслідками її порушення.

Окрім зазначеного, Комітет ООН з прав дитини нагадував, що найважливіші положення для реалізації прав дітей, яких торкнулись збройні конфлікти, включають:

- захист дітей і сім'ї;
- гарантії необхідних догляду і допомоги;
- доступність харчування, медичного обслуговування і освіти;
- заборона тортур, поганого поводження або невиконання обов'язків щодо дітей;
- заборона смертного вироку;
- збереження культурного середовища дитини;
- захист у випадку позбавлення волі;
- надання гуманітарної допомоги та доступ до дітей для гуманітарних організацій під час збройних конфліктів [30].

Важливими нормами міжнародного гуманітарного права, що захищають дітей під час збройних конфліктів як міжнародного, так і неміжнародного характеру, є заборона вербування дітей до збройних сил або збройних угруповань та заборона дозволяти дітям брати участь у воєнних діях. При цьому відповідно до статті 1 Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини, що стосується участі дітей у збройних конфліктах (2000 р.), держави-учасниці повинні вживати всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб військовослужбовці їхніх збройних сил, які не досягли 18-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях [31].

Крім того, згідно зі статтею 4 цього Протоколу, збройні групи, відмінні від збройних сил держави, ні за яких обставин не повинні вербувати або використовувати у військових діях осіб, які не досягли 18-річного віку. На держав-учасниць покладається обов'язок вживати всі можливі заходи з метою попередження такого вербування і використання, включаючи вжиття правових заходів, необхідних для заборони і криміналізації такої практики⁷⁶. Стаття 8 Статуту Міжнародного кримінального суду набір або вербування дітей віком до п'ятнадцяти років до складу збройних сил чи угруповань або їх використання для активної участі в бойових діях визнає воєнними

злочинами під час збройних конфліктів як міжнародного, так і неміжнародного характеру [32].

У той час як ЖК IV, у разі міжнародного збройного конфлікту, гарантує «особливу турботу» про дітей, ДП I встановлює в цьому випадку принцип особливого захисту: «Діти мають особливу повагу, і їм забезпечується захист від будь-яких непристойних посягань. Сторони, які перебувають у конфлікті, забезпечують їм захист і допомогу, які їм потрібні через їх вік або з будь-якої іншої причини» (стаття 77). Цей принцип застосовується при збройних конфліктах неміжнародного характеру (стаття 4 ДП I) [17].

Положення, що встановлюють такий захист, включають правила, що відносяться до евакуації; до допомоги та догляду; до упізнання; до воз'єднання сімей та до безпритульних дітей; до освіти; до заарештованих, утримуваних чи інтернованих дітей; до незастосування смертної кари та захисту від вербування та участі у бойових діях. Принцип особливого захисту дітей, порушених збройними конфліктами, вважається нормою звичаєвого міжнародного права.

Діти нерідко беруть участь у бойових діях. Ступінь їхньої участі буває різною – від надання сприяння комбатантам (підносять зброю та боєприпаси, виконують розвідувальні завдання тощо) і до вербування їх як комбатантів збройних сил чи бойовиків збройних груп. Стаття 77 ДП I зобов'язує держави вживати всіх практично можливих заходів для того, щоб діти, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у військових діях. Протокол недвозначно забороняє вербувати дітей цього віку до збройних сил, а при вербуванні з числа осіб, які досягли 15-річного віку, але яким ще не виповнилося 18 років, віддавати перевагу особам старшого віку (стаття 77). ДП II йде в цьому відношенні далі, забороняючи як вербування дітей, які не досягли 15-річного віку, так і їхня участь – безпосередня чи опосередкована – у військових діях (стаття 4). Особи зі складу збройних сил (включаючи дітей), які беруть участь у міжнародному збройному конфлікті,

вважаються комбатантами і у разі їхнього полону мають право користуватися статусом військовополонених відповідно до ЖК III та звичайним правом [34].

Додаткові протоколи передбачають, що діти, які беруть безпосередню участь у бойових діях, не досягли 15-річного віку, мають право на привілейоване поводження з ними: у разі полону вони продовжують користуватися особливим захистом, який надається дітям міжнародним гуманітарним правом (стаття 77 ДП I та стаття 4 ДП II).

Необхідно зазначити, що питання визначення віку, з якого дитина стає дорослою людиною і має право брати участь у збройних конфліктах, є однією з проблемних для держав, у тому числі і тих, що ратифікували Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах. Так, наприклад, згідно з результатами дослідження Міжнародної організації праці, на Філіппінах у збройних сутичках у період 2005-2009 років. дітей найчастіше, крім прямого призову до збройних сил, використовували в патрульній та постовій службі, для приготування їжі та надання медико-санітарної допомоги. У цій державі вважається, що дорослою людиною стає з настанням статевої зрілості, і це ґрунтується на вченні ісламу (13-14 років для хлопчиків та 11-12 років для дівчаток). Ця позиція підтверджується і їх підходом до питання дітей у лавах збройних сил [35].

Політика військових угруповань заключалась у тому, за деякими істотними винятками, вони не повинні вербувати дітей. Однак військові стверджували, що вони мають право брати на себе опіку над сиротами, батьки яких загинули в ході бойових дій, і організувати їм потім військову підготовку на «добровільній» основі. У виняткових ситуаціях, коли громада нападає, дітям дозволяється участь у захисті своєї громади, а після досягнення дієздатного віку (тобто віку статевої зрілості, а саме 13 років) участь у «джихаді» є обов'язковою. Однак слід звернути увагу на те, що виконання другорядних завдань, таких як доставка пошти або піднесення

продуктів харчування під час бойових дій, є участю у військових діях. У цьому відношенні ці дії перебувають у прямому протиріччі з філіппінським національним законодавством, Факультативним протоколом до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (який Філіппіни підписали) та нормами міжнародного гуманітарного права [36, с. 189-190].

Цей приклад вкотре доводить необхідність неухильного дотримання Конвенції про права дитини та її Факультативного протоколу відповідно до букви та духу даних документів.

У міжнародному гуманітарному праві немає вичерпного визначення терміна «дитина». Проте Женевські конвенції та Додаткові протоколи до них містять різні норми з різними сферами їхнього застосування залежно від віку. Інтерпретуючи деякі статті Женевських конвенцій 1949 р. дітьми віком від 15 до 18 років; діти не можуть залучатися до примусової праці та не можуть каратися смертною карою; дітям молодшого віку надається особливий захист [37].

У статті 1 Конвенції про права дитини визначення терміна «дитина» вперше зафіксовано у міжнародному юридично обов'язковому інструменті універсальної юридичної сили. Тому Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосується участі дітей у збройних конфліктах, встановлює норми, використовуючи це визначення як вихідне положення.

Таким чином, Женевські конвенції, Додаткові протоколи до них, Конвенція про права дитини та інші міжнародно-правові акти в галузі гуманітарного права надають дітям загальний та спеціальний захист під час збройних конфліктів, незалежно від їх характеру (міжнародного чи неміжнародного) та від того, чи беруть участь діти у бойових діях або ні, підкреслюючи особливий міжнародно-правовий статус дитини.

1.4. Діти - учасники та жертви сучасних збройних конфліктів

Війна у будь-якій країні має жахливі наслідки для людей. Досить сказати, що збройні конфлікти призводять до загибелі людей. Все більше і більше цивільного населення у світі, включаючи дітей, виявляються схильними до насильства війни; людей вбивають, важко ранять, не кажучи вже про травми, залишені конфліктами психічному здоров'ю. Суспільство виявляється втягнутим у збройні конфлікти, що перекривають доступ до медичного обслуговування, іншим важливим структурам, що унеможливають дітей ходити до школи, руйнують їхні сім'ї [38].

Як не жахливо це звучить, але дітей по всьому світу продовжують вербувати до збройних сил, а насильницькі дії сексуального характеру щодо дітей продовжують залишатися знаряддям війни.

Однією з найнебезпечніших тенденцій, що характеризують сучасні збройні конфлікти, є молодість їх учасників. Дедалі частіше і дедалі більше конфліктів саме молоді люди, котрий іноді просто діти грають активну роль – як і безпосередні комбатанти, як і непрямі учасники.

У рамках цього питання необхідно розглянути і правовий статус дитини, що стає суб'єктом насильства. Цей правовий статус дитини зокрема, у період збройного конфлікту, зазнає значних змін. Тобто, можна зробити висновок, що правий статус дитини як об'єкта насильства в період збройного конфлікту, та правовий статус дитини як суб'єкта насильства в період збройного конфлікту значно відрізняються один від одного. Однією з основних відмінностей є ступінь їхнього захисту та питання щодо застосування зброї. Так до дітей-суб'єктів можливе обґрунтоване застосування зброї, тоді як до дітей-об'єктів – ні.

У першому випадку діти розглядаються як безпосередні учасники збройного конфлікту, а у другому випадку діти – це одна з категорій мирного населення, яка не бере участі у збройному конфлікті та відповідно до низки міжнародних документів визнається жертвами. Відповідно до цих двох категорій, здебільшого, будуть застосовуватись і різні джерела міжнародного права.

Так до дітей-об'єктів застосовуватимуться акти, що стосуються правового стану жертв війни, положення мирного населення в період збройного конфлікту та ін. А щодо дітей-суб'єктів застосовуватимуться міжнародні акти, що стосуються положення осіб, які беруть безпосередню участь у бойових діях збройного конфлікту. Також буде й різне поводження з цими двома категоріями дітей, у разі потрапляння їх у залежність від однієї з сторін, що воюють [39].

Найбільша кількість дітей-солдат є в країнах, де часто відбуваються внутрішні конфлікти та участь дітей у цих конфліктах є найбільш ймовірною. Добровільне і насильницьке вербування дітей як солдатів — це реалії сучасного дня. І нині до лав збройних сил різних угруповань вербуються як хлопчики, і дівчата.

Не можна сказати, що світова спільнота не бореться з примусовим вербуванням дітей до лав збройних сил та угруповань. Вперше у тексті міжнародно-правового акта поняття дітей, що у військових діях, з'являється лише 1977 р. під час упорядкування Додаткових протоколів до Женевським конвенціям про захист жертв війни 1949 р [40].

Як зазначалось раніше, Додатковий протокол I, застосований у період міжнародних збройних конфліктів, зобов'язує держави вживати «всі практично можливі заходи для того, щоб діти, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях і зокрема...», утримуватись «від вербування їх у свої збройні сили», і настійно рекомендується державам-учасницям при вербуванні з-поміж осіб, які досягли 15-річного віку, але яким ще не виповнилося 18 років, віддавати перевагу особам старшого віку (ст. 77 (2)).

Норми Додаткового протоколу II, що застосовується в період збройних конфліктів неміжнародного характеру, несуть безумовніший характер, ніж норми ДП I. Згідно з ДП II, «діти, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, не підлягають вербуванню в збройні сили або групи та їм не дозволяється брати участь у військових діях» (ст. 4(3)(с)).

За дітьми, які беруть безпосередню участь у міжнародних збройних конфліктах, визнається статус комбатанта та, у разі захоплення, статус військовополоненого. Основним міжнародно-правовим документом, що визначає режим військового полону, є Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 (ЖК III) [41]. За змістом 3-ї Женевської конвенції військовополоненими є особи, що потрапили у владу, які належать як до категорії комбатантів, так і некомбатантів [42].

Згідно з додатковими протоколами, діти-комбатанти, які не досягли 15 років, мають право на більш сприятливе звернення, оскільки вони продовжують користуватися особливим захистом, який надається дітям міжнародним гуманітарним правом (ДП I, ст. 77 (3)); ДП II, ст. 4 (3) (d) (1).

Необхідно ще раз звернути увагу, що норми щодо захисту дітей під час збройного конфлікту також містяться в Конвенції про права дитини 1989 р. та Факультативному протоколі до Конвенції про права дитини. Стаття 38 Конвенції, яка наказує державам-учасницям вжити всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб особи, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, не брали прямої участі у військових діях (ст. 38(2)) Конвенції з прав дитини, а при вербуванні числа осіб, які досягли 15-річного віку, але яким ще не виповнилося 18 років, прагнути надавати перевагу особам старшого віку (ст. 38 (3)) Конвенції з прав дитини, поширює дію ст. 77 ДП I на неміжнародні збройні конфлікти [43].

12 лютого 2002 р. набрав чинності Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (прийнято резолюцією 54/263 Генеральної Асамблеї від 25 травня 2000 р.). Цей Факультативний протокол було прийнято з метою сприяння більш ефективному здійсненню прав, визнаних у Конвенції про права дитини, шляхом посилення захисту дітей від участі у збройних конфліктах [44].

Стаття 3 встановлює, що держави-учасниці підвищують мінімальний вік добровільного призову осіб до їх національних збройних сил,

встановлюючи його на рівні понад 15 років. Це правило не поширюється на військові навчальні заклади [45].

Держави, які «допускають добровільний заклик до їхніх національних збройних сил осіб, які не досягли 18-річного віку, надають гарантії, які, відповідальні, щоб:

- a) такий заклик носив насправді добровільний характер;
- b) такий заклик здійснювався за усвідомленою згодою батьків або законних опікунів цієї особи;
- c) такі особи були повною мірою поінформовані про обов'язки, пов'язані з несенням такої військової служби;
- d) такі особи подавали достовірні свідчення свого віку до їх прийняття на національну військову службу» (ст. 3 (4)).

Набір чи вербування дітей віком до 15 років до складу національних збройних сил або їх використання для активної участі у бойових діях під час міжнародних збройних конфліктів або до складу національних збройних сил чи інших збройних груп під час збройного конфлікту неміжнародного характеру також підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду.

Відповідно до ст. 8(2)(b)(xxvi)) Статуту МКС як військовий злочин розглядається серйозне порушення законів та звичаїв, застосованих у міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права, зокрема «набір чи вербування дітей віком до п'ятнадцяти років до складу національних збройних сил або їх використання для активної участі у бойових діях»

Щодо збройних конфліктів неміжнародного характеру застосовується ст. 8 (2) (e) (vii)) статуту МКС, яка дає таке визначення: «набір чи вербування дітей віком до 15 років до складу збройних сил чи груп або використання їх для активної участі у бойових діях» [46].

У Доповідях Генерального секретаря ООН часто згадуються випадки арешту дітей, які безпосередньо беруть участь у збройних діях. Цей факт

засуджується представниками ООН. Проте, на наш погляд, до цього питання не можна підходити однозначно. Безумовно, відповідальність за залучення неповнолітніх до участі у збройних діях має лежати на особах, які їх залучають до цих заходів, вербують. Однак відомі часті випадки, що неповнолітні, раніше визволені з цього положення і що пройшли реабілітацію в спеціалізованих установах при ООН, інших міжнародних урядових організаціях або при міжнародних неурядових організаціях, які отримали певні навички для життя серед мирного населення, піддаються повторному залученню до збройних дій [47]. У цьому виникає обгрунтоване питання правомірності арешту цих неповнолітніх. Це питання виникає у зв'язку з тим, що відповідно до Конвенції про права дитини, дитиною визнається особа, до досягнення 18-річного віку, якщо згідно із законом, застосованим до цієї дитини, вона не досягає повноліття раніше.

Варто відзначити той факт, що вік дітей, які беруть участь у збройних конфліктах, іноді коливається від 5 до 18 років. Таким чином, можна зробити висновок, що не всі неповнолітні, які беруть участь у збройних конфліктах, не усвідомлюють, що вони роблять. Отже, можна сказати, що деякі з цієї категорії осіб, вважаючи, що відповідальності вони за скоєні ними діяння не несуть, можуть знову і знову брати участь у збройних діях абсолютно безкарно і до того ж, їм будуть надані ще й допомога та інші блага, які надаються дітям, які за своїм нерозумінням через вік здійснюють подібні діяння.

Багато неповнолітніх, але досягли такого віку, при якому вони цілком усвідомлюють свої дії, можуть цілеспрямовано брати безпосередню участь у збройному конфлікті та здійснювати різні функції з метою наживи, заробітку грошей або в інших цілях, наприклад, помсти або знищення певних осіб, які сповідують іншу релігію, ніж вони. При цьому, як зазначалося вище, дана категорія осіб чітко розуміє, що вся світова спільнота щиро співчуває дітям, які опинилися в такій ситуації, всіляко допомагатиме і їм у тому числі, вкладаючи у свої дії той сенс, то всі діти рівні і потребують допомоги та

реабілітації. Безумовно, не можна говорити, що всі діти, які беруть участь у збройних конфліктах, мають саме ці цілі. В основному їх примушують до цього шляхом навіювання та тиску на дитячу психіку або шляхом погроз [48].

Також у зв'язку з цим слід зазначити, що у національному законодавстві передбачено таку процедуру як емансипація, що означає буквально набуття особою, яка досягла віку вісімнадцяти років, статусу повнолітньої особи, тобто, повної дієздатності, що має на увазі здатність здійснювати правочини та нести обов'язки. Отже, законодавець вважає, що в окремих випадках особа усвідомлює свої дії, їх наслідки та відповідальність за них, не досягнувши віку вісімнадцяти років. У різних країнах передбачено різний віковий ценз для емансипації.

У зв'язку з цим, на наш погляд, можна було б передбачити право арешту неповнолітніх, які досягли певного віку, та за наявності певних підстав уповноваженими на те особами. При цьому не йдеться про негайне застосування відповідальності до цієї категорії неповнолітніх, а лише про припинення скоєння цими особами злочинів та правопорушень, безпосередньо пов'язаних з їх участю у збройному конфлікті. Також необхідно передбачити процедуру роботи з неповнолітніми, які були затримані, а саме: умови утримання, процедуру виявлення суттєвих підстав для притягнення цих осіб до відповідальності, а також процедуру визначення відповідних, адекватних та пропорційних заходів відповідальності.

На жаль, явище дітей-комбатантів дедалі більше зустрічається у період збройних конфліктів, в альтернативній доповіді гуманітарної організації «Коаліція за заборону використання дітей-солдатів» (Coalition to Stop the Use of Child Soldiers) зазначається, що близько 300 тисяч дітей і підлітків нині беруть участь у бойових діях або служать у військових і напіввійськових формуваннях як мінімум у 50 країнах світу, на всіх континентах, окрім Антарктиди [49].

Проблема залучення дітей до збройних конфліктів спостерігається й на сході нашої країни. Це та інші міжнародні злочини перебувають на стадії збору доказів у МКС, і після того, як Україна ратифікує Римський статут, міжнародні злочини у Донецьку та Луганську розглядатимуться Судом.

Немає ретельного, повноцінного дослідження рівня залучення неповнолітніх до збройного конфлікту на сході України. Єдина доступна наразі розвідка - це звіт коаліції "Справедливість заради миру на Донбасі". "Принаймні 32 із задокументованих випадків можуть бути класифіковані як військовий злочин відповідно до статті 8 Римського статуту. У 24 випадках вік дітей на момент вербування не перевищував 15 років. У восьми випадках точний вік дітей встановити не вдалося, але є підстави вважати, що діти, ймовірно, були не старші 15 років", - йдеться у заяві коаліції. Дітей вербували для несення служби зі зброєю на контрольно-пропускних пунктах, використовували як солдатів, охоронців, посильних, секретарів. Діти також працювали на кухні. За даними правозахисників, дітей вербували щонайменше 15 незаконних угруповань [50].

В даний час також характерним явищем для міжнародних та неміжнародних конфліктів стає довільне взяття під варту великої кількості цивільних осіб. Закони, що регулюють ведення воєнних дій та збройних конфліктів, не містять згадок про концентраційні табори, які найчастіше стають символом наруг над цивільним населенням у воєнний час. І, як наслідок, таке довільне взяття може стати злочином проти людяності, тому що концентраційні табори, а «де-факто - табори знищення» - створюються з метою знищення більшої кількості цивільного населення, у складі якого в основному виявляються діти та жінки, придатні по віку для участі у боях.

Насильницьке переміщення цивільних осіб із незаконною метою, незаконні арешти, протизаконна депортація - це явища, які можна спостерігати в період сучасних збройних конфліктів. Таким чином, домінування «концентрації» цивільного населення і «чисток», що проводяться, призводить до злочинів проти людяності, що є проблемою

міжнародного гуманітарного права. І в цьому аспекті щодо ДП І до ЖК 1949 р. держави використовують різні підходи (одні держави не ратифікують - США, Туреччина, Таїланд, Ізраїль, інші ратифікували, але з тими чи іншими застереженнями), неурядові організації неоднозначно ставляться до проблеми ратифікації державами даного міжнародного акта, вчені ж, наприклад, професор Т.Мерон, вважають, що ДП І повинен мати зобов'язуючу силу і для тих держав, які його не ратифікували [51].

На наш погляд, впровадження знань з міжнародного гуманітарного права та його правильне тлумачення має бути елементом виховання людини. Не секрет, що сексуальне насильство часто супроводжує ведення воєнних дій. Воно може включати зґвалтування, нанесення каліцтв, експлуатацію та наругу. Дівчатка особливо вразливі перед сексуальним насильством, жорстоким поведінням та експлуатацією і піддаються цьому під час та після закінчення конфліктів.

З метою запобігання поширенню сексуального насильства щодо дітей у період збройних конфліктів, які за останні роки спостерігалися в Гаїті, Ліберії, Уганді та інших державах, слід визнати, що практичні програми та керівні принципи, підготовлені відповідними департаментами та управліннями ООН, місії з підтримки миру та інші заходи виявилися недостатніми. Більше того, у своїй доповіді Раді Безпеки про захист цивільних осіб у збройному конфлікті Генеральний секретар ООН закликає миротворців та співробітників ООН «давати зразки зразкової особистої поведінки та дій». Однак нині і це питання залишається проблематичним [52].

Незважаючи на існуючі норми міжнародного права, постійно надходять повідомлення про викрадення дітей зі шкіл чи таборів для біженців, про насильство проти дітей та про вербування дітей до лави солдатів. Міжнародна спільнота не повинна залишатися осторонь повідомлень про порушення прав дітей та залучення їх до збройних сил, будь то насильницьке залучення або добровільне.

Отже, необхідно вжити деяких заходів, які б сприяли зменшенню кількості випадків явища дітей-солдатаів. Державам необхідно ухвалити належне національне законодавство, яке забороняє вербування дітей. Уряди держав, біля яких відбувається збройний конфлікт, повинні звернути особливу увагу на запобігання вербування дітей у ті чи інші збройні сили та групи.

РОЗДІЛ 2.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ У ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

2.1. Механізми захисту прав дітей у рамках міжнародних міжурядових організацій та їх роль

Права дітей є загальнолюдською цінністю, оскільки майбутнє будь-якого суспільства та всього людства значною мірою залежить рівня духовного і фізичного розвитку молодого покоління і тому міжнародній спільноті необхідно докласти всіх зусиль, щоб діти якомога рідше ставали жертвами збройних конфліктів. Відповідно для захисту прав дітей на практиці створено міжнародні неурядові механізми захисту, що взаємодіють між собою.

Так, наприклад, з метою всебічного захисту прав дитини діють різні спеціалізовані установи ООН: Міжнародна організація праці (МОП), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Організація Об'єднаних Націй з питань науки, культури та освіти (ЮНЕСКО) та Дитячий фонд (ЮНІСЕФ) [52].

Захист прав дитини у системі ООН починається з однієї з її головних органів – Генеральної Асамблеї. Генеральна Асамблея, будучи організатором досліджень та автором рекомендацій з метою «...сприяння здійснення прав людини та основних свобод для всіх, без різниці раси, статі, мови та релігії» (п. 1 «в» ст. 11 Статуту ООН), визначає головні сфери захисту прав людини. Безпосередньо у сфері захисту прав дитини Генеральна Асамблея ухвалила низку декларацій: це Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей (1990 р.), Декларація та план дій «Світ, придатний для життя дітей» (2002 р.), проголосила Міжнародний рік дитини (1979 р.) та період 2001 - 2010 рр. - Міжнародним десятиліттям культури світу та ненасильства на користь дітей планети [53].

ГА ООН у своїх резолюціях рішуче засуджує будь-яке вербування дітей або їх використання у збройних конфліктах та інші порушення і зловживання, що скоюються щодо дітей, які перебувають у зонах збройних конфліктів, і закликає всі держави та інші сторони у збройних конфліктах припинити її, періодично наголошуючи на тому, що, відповідно до міжнародного гуманітарного права, напади на цивільних осіб, у тому числі

на дітей, заборонені і що цивільне населення не повинно бути об'єктом нападів, у тому числі у формі репресій або надмірного застосування сили.

Як заявив Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун на одному із засідань Ради Безпеки, присвяченому проблемам дітей у збройних конфліктах, «...забезпечення захисту дітей у збройних конфліктах – це найбільш безпомилковий спосіб перевірки якості Організації Об'єднаних Націй та її держав-членів. Це моральний заклик, і він заслуговує на те, щоб стояти над політичними інтересами. Вирішення цього завдання потребує новаторського та безстрашного підходу та прихильності з боку всіх основних учасників процесу» [54].

Цей головний орган ООН вказує, що внаслідок різних форм насильства на всіх рівнях суспільства в усьому світі дітям завдається величезна шкода та страждання, що культура миру та ненасильства сприяє зміцненню поваги до життя та гідності кожної людини, без будь-яких забобонів та дискримінацій. Асамблея також відзначила роль освіти у формуванні культури миру та ненасильства, особливо шляхом пропаганди серед дітей практики миру та ненасильства, завдяки якій діти навчаються жити разом у світі та гармонії.

У цьому аспекті слід зазначити, що Міжнародне десятиліття культури світу та ненасильства в інтересах дітей планети сприяє заохоченню культури світу на основі принципів, втілених у Статуті ООН, та на основі поваги до прав людини, сприяння розвитку, вихованню у дусі миру. Метою Міжнародного десятиліття культури світу та ненасильства на користь дітей планети є подальше зміцнення глобального руху на підтримку культури світу. ГА ООН запропонувала державам продовжувати розширювати діяльність з пропаганди культури миру та ненасильства та рекомендувала ЮНЕСКО, діючи як провідна установа в рамках цього Десятиліття, і надалі зміцнювати види діяльності, що здійснюються нею з метою заохочення культури миру [55].

Розробка та прийняття міжнародних документів, проведення досліджень та збір даних, оголошення спеціальних років та десятиліть з

метою сприяння поінформованості про проблеми дітей під час збройних конфліктів – все це сприяє розумінню окремими державами важливості проблем, що порушуються.

У зв'язку з цим Генеральна Асамблея та Комісія міжнародного права наголошують, що навіть у разі виникнення збройного конфлікту це, за загальним правилом, не тягне за собою автоматичне припинення або призупинення дій договорів про захист прав людини (у тому числі дітей) та договорів, що стосуються права збройних конфліктів (включаючи договори, що стосуються міжнародного гуманітарного права), між державами-сторонами збройного конфлікту або між державою-стороною збройного конфлікту та третьою державою [56]. Однак необхідно, щоб сфера застосування проектів статей поширювалася і на міжнародні договори за участю міжнародних організацій, у тому числі з урахуванням наслідків збройного конфлікту, не тільки для чинних, а й для підписаних, що не набрали чинності міжнародних договорів, а також для тимчасово застосовуваних договорів.

ООН вказує, що з початком збройних конфліктів багато міжнародних договорів, спрямованих на захист прав людини, не дотримуються і йде пряме порушення норм захисту прав дитини. Так, у 2002 р. ООН вперше оприлюднила список організацій, які вербують дітей на військову службу. У доповіді Генерального секретаря ООН зазначаються 23 організації та державні органи деяких країн. Серед них - Афганістан, Бурунді, Демократична Республіка Конго, Ліберія та Сомалі. Окремо слід звернути увагу, що у деяких названих державах до вербування дітей-солдат вдаються як повстанці, так і органи влади. Більше того, наприклад, в Афганістані діти використовувалися і продовжують використовуватися всіма сторонами протягом вже більше 20-річного збройного конфлікту. Також гостро стоїть і проблема існування практики повторного вербування дітей [57].

Інший головний орган ООН – Рада Безпеки у сфері захисту прав дітей у період збройних конфліктів, згідно зі ст. 24 Статуту ООН, уповноважений

вживати заходів щодо підтримки міжнародного миру та безпеки. Крім того, заклик держав-членів підписати та ратифікувати Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах показує занепокоєння Ради Безпеки щодо дітей, залучених до збройних конфліктів [58].

Положення дітей, які перебувають у зонах збройних конфліктів, знаходиться в центрі уваги Ради Безпеки з моменту ухвалення резолюції 1261 (1999) – його першої резолюції з питання про дітей та збройних конфліктів, в якому Рада висловила «свою занепокоєність у зв'язку із згубним та повсюдним впливом збройних конфліктів на становище дітей та довгостроковими наслідками цього для миру, безпеки та розвитку» і рекомендував «всім сторонам у збройних конфліктах дотримуватися конкретних зобов'язань щодо забезпечення захисту дітей у зонах збройних конфліктів» [26]. Доповіді Генерального секретаря Раді Безпеки з питань дітей та збройних конфліктів є з важливою основою для заходів, які повинні вживатися державами-членами та іншими зацікавленими сторонами з урахуванням конкретної ситуації.

Необхідно відзначити, що за останній час Рада Безпеки продемонструвала свою рішучість займатися цим питанням, прийнявши ряд інших резолюцій:

- резолюцію 1314 (2000) від 11 серпня 2000 р. (у зв'язку з прийняттям Генеральною Асамблеєю 25 травня 2000 р. Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах);

- резолюцію 1379 (2001) від 20 листопада 2001 р. (про відповідальність Ради Безпеки за підтримку міжнародного миру та безпеки та у зв'язку з цим про її зобов'язання приділяти увагу впливу збройних конфліктів на дітей, у тому числі наголошуючи на необхідності того, щоб усі відповідні сторони дотримувалися положення Статуту ООН та міжнародного права, зокрема ті з них, які стосуються дітей;

- резолюцію 1460 (2003) від 30 січня 2003 р. (у зв'язку з набранням чинності Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, зазначає той факт, що заклик або зарахування дітей віком до 15 років до національних збройних сил або їх використання для активної участі у військових діях кваліфікується як військовий злочин (Римським статутом Міжнародного кримінального суду);

- резолюцію 1539 (2004) від 22 квітня 2004 р. (про включення до мандатів операцій з підтримки миру ООН конкретних положень про захист дітей, у тому числі положень про направлення в залежності від конкретної ситуації радників з питань захисту дітей та забезпечення вивчення питання про чисельності та функціях радників з питань захисту дітей під час підготовки кожної операції ООН з підтримки миру);

- резолюцію 1612 (2005) від 26 липня 2005 р. (про започаткування механізму спостереження та звітності та Робочої групи Ради Безпеки у складі всіх її членів для розгляду доповідей щодо дітей та збройних конфліктів);

- резолюцію 1882 (2009) від 4 серпня 2009 р. (про включення до додатків до доповідей Генерального секретаря ООН про дітей та збройні конфлікти інформації про ті сторони у збройному конфлікті, які систематично вчиняють акти вбивства дітей та заподіяння їм каліцтв або акти зґвалтування та іншого сексуального насильства щодо дітей у ситуаціях збройного конфлікту).

- резолюцію 2427 (2018) від 9 липня 2018 р. (про необхідність створення та зміцнення потенціалу національних установ та проведення інформаційно-пропагандистської роботи на користь дітей, у зонах збройних конфліктів) [59].

Рада Безпеки заявила про свій твердий намір займатися питаннями дітей і підкреслила, що найперший обов'язок держав у справі забезпечення ефективного захисту всіх дітей, які перебувають у зонах збройних конфліктів, - це надання їм надзвичайної допомоги та виконання своїх зобов'язань відповідно до застосовних норм міжнародного права.

Зацікавлена участь Ради Безпеки дала певні відчутні результати. Сторонами у конфлікті, які фігурують у переліках, що містяться в додатках до щорічної доповіді Генерального секретаря, були погоджені офіційні плани дій, які мають на меті виявлення та звільнення дітей зі складу збройних сил та запобігання їх подальшому вербуванню. Так, «тільки в одному конкретному випадку (В'єтнам) завдяки таким планам дій забезпечено звільнення близько 1400 дітей, пов'язаних із озброєними групами, які в даний час виключені з переліків, що наводяться у додатках до зазначеної щорічної доповіді» [60].

У питанні захисту прав дітей ніяк не можна оминати діяльність Дитячого фонду ООН. Основними завданнями ЮНІСЕФ є незалежні дослідження становища дітей у різних країнах та сприяння поширенню знань, а також надання висновків експертів та доповідей щодо здійснення Конвенції про права дитини.

Дитячий фонд ООН працює у співпраці з урядами, установами ООН та міжнародними організаціями, для забезпечення виконання повною мірою Конвенції 1989 р., а також інших міжнародних документів, спрямованих на захист дітей. Особливо виділяється співпраця ЮНІСЕФ з Міжнародною організацією праці у питаннях розшуку та звільнення дітей зі складів збройних сил урядових та неурядових формувань.

ЮНІСЕФ сприяє тому, щоб діти мали змогу жити нормальним життям та навчатися навіть у період конфліктів, Фонд розробляє просвітницькі кампанії щодо заборони протипіхотних мін та сприяє демобілізації неповнолітніх солдатів, допомагає возз'єднанню розлучених у результаті конфлікту батьків та дітей. ЮНІСЕФ був одним із перших, хто запропонував ідею «днів мирного життя», що дало можливість сторонам, які воювали, тимчасово припинити вогонь для проведення вакцинації дітей [61].

Головними функціями ЮНІСЕФ є: медична допомога знедоленим та нужденним дітям, довгострокова допомога дітям, які зазнають поневірянь під час збройних конфліктів, а також допомога урядам країн, які розвиваються, у

здійсненні політики, спрямованої на покращення становища дітей. На прохання урядів ЮНІСЕФ підтримує різні короткострокові та довгострокові програми.

За участю представників Дитячого фонду ООН розробляються спеціальні закони для захисту дітей у період конфліктів. Наприклад, ухвалений 5 грудня 2015 р. у Судані закон про збройні сили спрямований на захист жінок та дітей у збройному конфлікті. У цьому законі встановлюється мінімальний дозволений вік для вербування - 18 років і визначається кримінальне покарання щодо осіб, які вербують дітей або подають неправдиву інформацію при їх зарахуванні на військову службу [62]. У ньому також визначаються заходи покарання за низку порушень гуманітарного права та прав людини, включаючи тортури, вбивства, зґвалтування, сексуальне рабство або вимушену вагітність, викрадення та звернення до рабства та напади на школи та лікарні.

Іншим прикладом є раніше підписаний Закон про дітей 2008 року, розроблений з урахуванням міжнародних стандартів, підписаний головою уряду Південного Судану 13 жовтня 2008 року, він містить положення щодо віку притягнення до кримінальної відповідальності, який було збільшено з 10 до 12 років. У цьому Законі також розглядається питання про альтернативи взяття дітей під варту та передбачається суворе покарання за викрадення дітей.

Тобто, діяльність Ради Безпеки має велике значення у сфері захисту дітей у період збройних конфліктів, оскільки вона уповноважена здійснювати заходи щодо підтримки міжнародного миру та безпеки (ст. 24 Статуту ООН). Оскільки масові та грубі порушення прав людини (і відповідно прав дитини) створюють загрозу миру та безпеці та є міжнародними злочинними діяннями, тому відповідно Рада Безпеки на основі глави VII Статуту ООН може і повинна вживати заходів для ліквідації таких порушень. Рішення Ради Безпеки щодо застосування санкцій для припинення злочинних порушень прав людини є обов'язковими для всіх членів ООН [63].

Міжнародне гуманітарне право також чітко регламентує необхідність захисту прав дітей під час збройного конфлікту, тому доцільним є розглянути функції та роль Міжнародного комітету Червоного Хреста (Далі МКЧХ), який прагне забезпечити повагу прав дітей та їх людської гідності, надаючи їм всебічну допомогу. МКЧХ ставить за мету надання допомоги всім жертвам збройного конфлікту з метою захисту життя та здоров'я людей та полегшення їх страждань. Допомога дітям надається на підставі їхніх потреб [64]. Основні потреби дітей, як правило, такі ж, як і у дорослих – продовольство, вода, укриття, медична допомога тощо. Через свій вік діти можуть мати й інші потреби, які МКЧХ також прагне задовольнити. Йдеться про надання наборів для догляду за дітьми, охорону материнства та дитинства, постачання дітей шкільно-письмовим приладдям тощо. Взаємодоповнюваність та співробітництво між усіма організаціями, включаючи владу, є дуже важливими для забезпечення захисту та допомоги всім, хто страждає внаслідок збройного конфлікту.

У випадку з безпритульними дітьми, які втратили своїх батьків, дуже важливо чітко розмежувати сфери відповідальності між різними організаціями. Наприклад, МКЧХ займається розшуковою діяльністю, тоді як інша організація чи влада здійснює турботу про дітей. Завдання, покладені кожному організації, залежить від її мандата, досвіду та можливості вирішувати ті чи інші проблеми. Будь-яка організація, яка бажає брати участь у наданні допомоги дітям, розлученим з батьками, повинна координувати свої зусилля з іншими партнерами, які працюють у тій самій галузі. МКЧХ зберігає чітку відданість цьому принципу [65].

Діти страждають від збройних конфліктів різними способами. Їх вбивають і калічать, вербують або використовують як солдатів, сексуально експлуатують, викрадають, їхні школи та лікарні зазнають нападів, а їм відмовляють у доступі до гуманітарних послуг. Тому ще однією міжнародною організацією, яка занепокоєна таким станом речей є Організація Північноатлантичного договору (Далі НАТО), яка визнає, що

захист дітей від наслідків збройного конфлікту є водночас моральним імперативом і важливим елементом для розриву кола насильства. НАТО вживає заходів, як частина міжнародної спільноти, щоб протистояти цій проблемі.

Питання захисту дітей у збройних конфліктах в операціях і місіях під керівництвом НАТО лідери НАТО вперше розглянули на Чиказькому саміті 2012 року, де НАТО вирішила розробити практичні, орієнтовані на місцевість заходи для подолання порушень щодо прав дітей під час збройного конфлікту.

Як результат, пізніше того ж року НАТО прийняла свої перші Військові керівні принципи щодо дітей і збройних конфліктів, які окреслили широкі рамки для інтеграції Резолюції Ради Безпеки ООН (РСБ ООН) №1612 та відповідних резолюцій в оперативну діяльність, а також у освіту та підготовку. Незабаром після цього Північноатлантична рада призначила помічника Генерального секретаря з операцій у Міжнародному штабі НАТО старшим координатором НАТО з питань дітей і збройних конфліктів [66]. Ця особа відповідає за підтримання тісного діалогу з ООН на цю тему.

НАТО також розробило електронний навчальний модуль із захисту дітей, призначений для розгорнутих військ. Цей онлайн-інструмент, розроблений у співпраці з ООН у 2013 році, доступний для всіх країн-членів Альянсу та країн-партнерів і надає огляд шести серйозних порушень проти дітей, виявлених Генеральним секретарем ООН, та відповідних правових рамок захисту дітей у збройних силах.

На саміті в Уельсі в 2014 році лідери НАТО вирішили, що Альянс забезпечить його достатню підготовку, коли і де б не зустрічалися діти у збройних конфліктах. У відповідь та у тісній співпраці з ООН НАТО розробило програмний документ «Захист дітей у збройних конфліктах – шлях вперед». Політика, узгоджена Північноатлантичною радою в березні 2015 року, надає додаткові вказівки щодо подальшої інтеграції Резолюції

№1612 РБ ООН та відповідних резолюцій у військову доктрину, освіту, навчання та навчання Альянсу, а також операції та місії під проводом НАТО.

Його основні пріоритети включають:

- Підтримка зусиль ООН щодо моніторингу випадків серйозних порушень, вчинених щодо дітей, які постраждали від збройного конфлікту.
- Під час участі в операціях або місіях під проводом НАТО військове керівництво та персонал навчаються розпізнавати можливі серйозні порушення, виявлені Генеральним секретарем ООН, і реагувати на них.
- Під час підготовки місцевих сил НАТО забезпечує належну увагу захисту дітей, які постраждали від збройного конфлікту; НАТО також сприяє належним механізмам звітності та моніторингу, зосередженим на серйозних порушеннях.
- Розробка типових операційних процедур повідомлення про порушення [67].

Стандартні процедури моніторингу та звітування про серйозні порушення щодо дітей у місіях та операціях під проводом НАТО були розроблені за консультаціями з відповідними неурядовими організаціями (НУО) та співробітниками з питань інформації.

Діти та збройні конфлікти включені в сценарії військових навчань НАТО. Це означає, що командири НАТО проходять підготовку для реагування на ситуації, коли трапляються порушення проти дітей. У всій командній структурі НАТО були призначені координатори з питань дітей та збройних конфліктів. Вони підтримують інтеграцію Військових рекомендацій щодо дітей і збройних конфліктів у можливості навчання, навчань та планування місій.

У співпраці з відповідними неурядовими та міжнародними організаціями координаційні центри проходять навчання з питань захисту

дітей, прав людини, включно з правами дітей, і знають Резолюцію №1612 РБ ООН та відповідні резолюції [68].

Тому, враховуючи викладене, можна зробити висновок, що міжнародний захист прав дитини здійснюється за декількома напрямками:

- розробка резолюцій, декларацій, конвенцій з метою підготовки та реалізації міжнародних стандартів у галузі прав дитини;
- створення спеціальних контрольних органів та процедур із захисту прав дитини;
- сприяння приведенню національного законодавства у відповідність до міжнародних зобов'язань;
- надання міжнародної допомоги через різні організації.

Таким чином, механізм міжнародного захисту прав дітей є сукупністю міжнародно-правових принципів і норм, що закріплюють права і свободи дитини, зобов'язання держав щодо забезпечення та реалізації цих прав і свобод, а також міжнародні системи контролю за виконанням цих зобов'язань. Великі та авторитетні неурядові організації мають можливість висловлювати свою думку з питань захисту прав людини, зокрема захисту прав дітей, у галузі гуманітарного права на міжнародному рівні, що є важливим важелем впливу на міжнародне співтовариство. Адже забезпечення прав дітей залежить також безпосередньо і від діяльності неурядових організацій, що виходять із безумовного визнання самоцінності дитячого життя та їх прав.

2.2. Шляхи вдосконалення та підвищення ефективності міжнародного механізму контролю реалізації прав дітей

Загальновідомо, що міжнародне право прав людини складається з різноманітних інструментів, які застосовуються як у мирний час, так і під час війни, а також існує як частина міжнародного звичаєвого права. Інструменти вирішують низку питань, таких як запобігання катуванням,

ліквідація расової дискримінації та інших форм зловживань правами людини та дитини, зокрема. Ця множина цивільних законів та інструментів означає, що визначення та застосування цієї застосовної правової бази для захисту дітей під час конфлікту є складним завданням. Наприклад, норму міжнародного гуманітарного права, згідно з якою діти вимагають особливого захисту під час збройного конфлікту, можна знайти в трьох різних джерелах (Додатковий протокол I; Додатковий протокол II та звичаєве міжнародне право), і воно по-різному виражається в кожному формулюванні [69]. Ця складність, ймовірно, буде особливо важкою для недержавних збройних груп (деякі з яких мають політичні устремління, які спонукають їх шукати легітимності, в тому числі діючи відповідно до міжнародного права) і жертв — і ті, й інші мають меншу ймовірність отримати вигоду від доступу до експертних юридичних консультацій та представництва, ніж держав.

Міжнародне кримінальне право легше ідентифікувати, оскільки воно було зібрано в Римському статуті, який також створив засіб переслідування осіб за воєнні злочини та злочини проти людства — МКС. Незважаючи на всі проблеми, з якими стикається МКС, він є важливим джерелом відповідальності. Але Римський статут не був ратифікований настільки широко, як мав би бути, і тому підзвітність, яку він передбачає, обмежена [70].

Крім того, хоча індивідуальна кримінальна відповідальність є важливою, вона має бути доповнена ширшою системою захистом, передбаченою міжнародним гуманітарним правом та міжнародним правом прав людини. На відміну від міжнародного кримінального права, не існує єдиного документа, який би встановлював правові рамки міжнародного гуманітарного права або міжнародного права прав людини і який можна було б застосовувати до дітей у збройних конфліктах. Як наслідок, не існує міжнародного цивільного органу з конкретною юрисдикцією для вирішення претензій потерпілих або контролю за дотриманням вимог та забезпечення відповідальності. Відсутність такого механізму на міжнародному рівні

робить надзвичайно складним забезпечення відповідальності. Але це також означає, що внутрішньодержавна імплементація та виконання відповідного міжнародного цивільного права є менш ефективним і менш розвиненим, ніж це повинно бути.

Є п'ять основних причин, чому єдиний цивільний документ із власним механізмом підзвітності (наприклад, суд чи трибунал) допоміг би вирішити системні проблеми, які перешкоджають захисту дітей у конфлікті:

- Підзвітність. Єдиний інструмент полегшить державам імплементацію необхідних національних законів і сприятиме виконанню цих законів у національних судах і міжнародній установі для моніторингу та оцінки адекватності та ефективності цього внутрішнього впровадження.

- Легка ідентифікація. Новий документ збирає в одному місці розрізнені на даний момент правові положення та кодифікує існуючі норми міжнародного звичаєвого права. Це контрастує з нинішньою ситуацією, коли безліч інструментів і пов'язаних органів створює більший ризик плутанини, упущення або бездіяльності.

- Спрощення. Один інструмент зменшить нинішню потребу у визначенні, що надають різні джерела права; коли вони застосовуються; чи є одне джерело більш захисним, ніж інше, і допоможе розглянути взаємозв'язок між положеннями договору та звичаєвим міжнародним правом.

- Роз'яснення. Новий інструмент повинен роз'яснювати закон, визначаючи важливі, але наразі нечіткі поняття або терміни, а також точніше визначаючи сферу захисту.

- Розробка стандартів. Новий інструмент також дасть можливість розробляти нові закони. Побудова на основі нинішньої системи єдиного інструменту для захисту дітей, у період збройних конфліктів, зокрема,, ймовірно, буде більш практичною та ефективнішою.

Реалізація єдиного інструменту. Інструмент може бути створений як факультативний протокол до Конвенції Організації Об'єднаних Націй про

права дитини, який зазвичай використовується в договорах і конвенціях. На сьогоднішній день до вище зазначеної Конвенції вже існують три додаткові протоколи: Факультативний протокол про залучення дітей до збройного конфлікту, який підвищив вік для участі у збройному конфлікті до 18 років; Факультативний протокол щодо продажу дітей, дитячої проституції та дитячої порнографії, а також інший протокол щодо процедури комунікації (тобто підзвітності) [71].

Новий протокол, щонайменше, охоплюватиме «шість серйозних порушень» прав дітей під час збройного конфлікту, а саме:

- 1) вербування або використання дітей;
- 2) вбивство або каліцтво дітей;
- 3) сексуальне насильство щодо дітей;
- 4) напади на школи чи лікарні;
- 5) викрадення дітей;
- 6) відмова у гуманітарному доступі до дітей.

З огляду на досвід і знання, які вже є у Комітеті ООН з прав дитини і його 18 експертів, було б доречно розширити його функції, включивши в нього функції, які стосуються нового інструменту. Таким чином, вище вказаний Комітет може бути наділений повноваженнями контролювати внутрішньодержавне виконання цього документа, отримувати скарги від потерпілих і проводити розслідування щодо порушень прав, що містяться в ньому. Також буде розширена роль Спеціального представника у справах дітей та збройних конфліктів, щоб допомогти Комітету у дотриманні норм, які містяться у єдиному документі.

Інструмент буде зобов'язувати як держави, так і недержавні збройні групи. Держави будуть зобов'язані ратифікувати та впровадити відповідні частини Факультативного протоколу до свого внутрішнього законодавства. Недержавним збройним групам буде заохочуватися зобов'язання

підтримувати в ньому стандарти та визнати відповідну компетенцію Комітету ООН з прав дитини.

На відміну від МКС, Комітет міг би отримувати скарги безпосередньо від жертв та їхніх сімей. Комітет уже має таку компетенцію стосовно Конвенції з прав дитини загалом (і там, де держави ратифікували третій Факультативний протокол), як і інші договірні органи ООН (наприклад, ті, що існують відповідно до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та Конвенції). Ці скарги будуть подані та вирішені на папері, тобто без слухань. Комітет також мав би юрисдикцію проводити розслідування та заслуховувати докази, якщо це необхідно.

Запропонований нами єдиний інструмент слід розглядати та використовувати як всеосяжне узгоджене джерело міжнародного гуманітарного права та права прав людини, що пропонує найкращі можливості, особливо в довгостроковій перспективі, для забезпечення чіткого та реального захисту дітей у збройних конфліктах.

На додаток до єдиного інструменту та супутнього механізму цивільної відповідальності, необхідним є покращення суті чинних норм міжнародного права у сфері захисту прав дитини у період збройних конфліктів. Ці покращення можна було б зробити, навіть якщо пропозиція єдиного інструменту не буде реалізована.

Існує три широкі категорії покращень:

1. Деякі норми МП є нечіткими або неоднозначними і потребують уточнення. Одним із прикладів є те, що позиція (відповідно до Женевських конвенцій та Римського статуту) «дітей-солдат», які зловживають своїм положенням, наразі залишається нечіткою.

2. Деякі засоби захисту недостатньо розвинені або навіть відсутні та потребують удосконалення. Наприклад, школи та лікарні захищені загальним гуманітарним захистом щодо цивільних об'єктів. Але немає конкретної заборони щодо шкіл, тоді як є для лікарень, хоча школи, як і лікарні, містять

уразливу категорію людей — дітей — які потребують спеціального, чіткого захисту.

Необхідно розглянути можливість внесення змін до чинних норм МГП, щоб встановити конкретну заборону щодо орієнтацію на школи. Іншим прикладом є те, що сторони конфлікту не зобов'язані погоджувати такі заходи, як тимчасове припинення вогню та гуманітарні паузи, щоб забезпечити гуманітарний доступ до дітей у зонах конфлікту. Закон має бути розроблений таким чином, щоб сторони конфлікту були зобов'язані намагатися домовитися про такі заходи.

3. Деякі документи виграють від більшої ратифікації, що продемонструє політичну волю та відданість дотриманню норм і механізмів цих документів. Наприклад, Додатковий протокол I та Додатковий протокол II до Женевських конвенцій, три факультативні протоколи до CRC, перераховані вище, та Римський статут.

Як зазначалось раніше, на міжнародному рівні існує досить багато процедур та механізмів, які безпосередньо чи опосередковано стосуються захисту прав дитини. Однак, незважаючи на відносно велику кількість таких органів, саме їхня численність створює певні труднощі для ефективної охорони прав дітей. Більшість із них рідко використовується для безпосереднього захисту прав дитини найчастіше через те, що правозахисним організаціям, окремим особам і навіть органам держави важко зорієнтуватися у множинності їх функцій і відповідно до застосування того чи іншого механізму до цього порушення прав дитини (і це в тому випадку, якщо вони взагалі знають існування цих органів) [73]. Крім того, такі органи часто характеризуються дублюванням один одного в певних питаннях та відсутністю координації в інших (що особливо притаманно конвенційним контрольним механізмам). Не вдаючись у дискусію щодо підвищення ефективності усієї міжнародної системи з охорони прав людини та її реорганізації хотілося б наголосити на наступному.

На наш погляд, було б бажаним привести заходи щодо імплементації прав дитини у відповідність до вже існуючих стандартів у галузі захисту прав людини шляхом впровадження до Конвенції про права дитини механізму розгляду міждержавних та індивідуальних скарг щодо порушення державою її положень. Це може бути здійснено у вигляді розробки та прийняття додаткового протоколу до Конвенції, який закріплює за Комітетом з прав дитини таку функцію. Аргумент на користь такого протоколу може бути підкріплений прийняттям Додаткового протоколу щодо розгляду індивідуальних скарг до Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Право на індивідуальну петицію закріплено і в Африканській хартії прав та благополуччя дитини, де визнається, що Комітет з прав та благополуччя дитини може отримувати скарги від будь-якої особи, групи осіб чи неурядової організації щодо порушення передбачених Хартією прав (ст. 44(1)). В даний час з цього ж питання ведеться розробка додаткового протоколу до Пакту про економічні, соціальні та культурні права [74].

Було б доцільним передбачити також створення спеціального позадоговірного органу, який запобігав би порушенням і захищав права дитини незалежно від участі держави в тій чи іншій міжнародній угоді. Нині надходять різні пропозиції щодо запровадження поста міжнародного омбудсмена з прав дитини як у рамках Організації Об'єднаних Націй, так і поза її системою. Однак більш прийнятним варіантом було б, можливо, створення в рамках ООН постійного поста Верховного комісара з прав дитини, за аналогією з Верховним комісаром з прав людини, який вже позитивно зарекомендував себе. Одним із головних завдань такого органу було б раннє та швидке реагування на порушення прав дитини та попередження про це органів ООН до того, як те чи інше порушення стане більш поширеним. Для цього Верховний комісар з прав дитини міг би, зокрема, організовувати та проводити місії щодо встановлення фактів порушення прав дитини на території держав за їх згодою.

На нашу думку, усі ці кроки посилили б зміст доступних засобів захисту, а також міжнародну підзвітність. Також було б доцільно забезпечити постійний аналіз становища дітей у період збройних конфліктів з метою захисту дітей та боротьби з військовими злочинами проти них у зонах бойових дій та виявлення випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми, викрадення та утримання дітей, а також нападів на школи та лікарні, блокування гуманітарних вступів. Також створити механізм виявлення дітей, які могли бути завербовані чи використані у бойових діях, оскільки це явище дедалі частіше спостерігається у період збройних конфліктах.

2.3. Положення Римського статуту та діяльність міжнародних судових органів у рамках захисту дітей у період збройних конфліктів

Сьогодні світове співтовариство, все частіше, ґрунтуючись насамперед на загальногуманістичних принципах і керуючись відповідальністю держав перед усім міжнародним співтовариством, все більше уваги приділяє проблемі жорстокого поводження з дітьми. Вбивства, тортури, поневолення, депортації – це лише крапля в океані страждань, які діти пережили за останнє століття під час злочинів проти людяності та актів геноциду. Ці злочини, згідно з Римським статутом, підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду і вважаються одними із найсерйозніших серед міжнародних злочинів [75].

Міжнародний кримінальний суд - це перший постійно діючий правовий інститут, заснований на міжнародному акті, а саме на Римському статуті, прийнятому в 1998, який є свого роду кодексом міжнародних злочинів. Держави стають членами МКС (а злочини, вчинені їх громадянами або на їхній території - під його юрисдикцією) після ратифікації Римського статуту [76].

Особливості юрисдикції МКС:

- поширення юрисдикції на окремих індивідів;
- доповнення до національної юрисдикції та виступ як самостійна структура;
- обов'язковий (примусовий) характер рішень;
- обмежена територіальна юрисдикція (виняток – передача справи за ініціативою Ради Безпеки ООН);
- обмеження юрисдикції Суду у часі (може розглядати справи про злочини, скоєні після 1 липня 2002 р. (дати набрання чинності Римським Статутом)) [77].

Слід зазначити, що МКС було засновано не з політичних міркувань і під конкретне завдання, бо як інстанція високого значення, затребувана всім світовим співтовариством, з дотриманням необхідних міжнародних норм.

Окремо слід виділити особливість МКС у тому, що цей орган незалежний від ООН. Новаторськими положеннями можна назвати можливість потерпілих брати участь у судовому процесі та домагатися відшкодування шкоди. У цьому ключі не можна не відзначити те, що однією з проблем сучасного гуманітарного права є компенсація жертвам збройних конфліктів.

У багатьох ситуаціях зберігається атмосфера безкарності для осіб, які вчинили злочини проти дітей, що є незаконним згідно нормам міжнародного права прав людини та Римським статутом Міжнародного кримінального суду. Європейський Союз (Далі ЄС) підкреслює основну роль кримінальних юрисдикцій у боротьбі з безкарністю та у переслідуванні відповідних порушень міжнародного права у зв'язку з неправомірним використанням та вербуванням дітей-солдат [78, с. 316].

Говорячи про співробітництво МКС з державами-учасницями та неучасниками Римського статуту слід зазначити, що на підставі ст. 87 Статуту регулюється питання укладання угод та домовленостей з державами-учасницями щодо виконання прохань про співпрацю. Суд надсилає прохання про співпрацю державам-учасницям та міжнародним організаціям,

включаючи прохання про арешт та видачу осіб, щодо яких було видано ордери на арешт. МКС також взаємодіє з ООН та її підрозділами, Європейським союзом, МКЧХ, регіональними організаціями.

Статут Міжнародного кримінального суду 1998 р., відомий також під назвою Римського статуту, включає перелік військових злочинів, щодо яких Суд має юрисдикцію. До цих військових злочинів входить використання дітей віком до 15 років для активної участі в бойових діях або їх набір або зарахування до складу національних збройних сил під час міжнародних збройних конфліктів (стаття 8 [2(b)(xxvi)]), або склад збройних сил чи інших збройних груп під час збройних конфліктів неміжнародного характеру (стаття 8 [2(e)(vii)]) [20].

Відповідно до принципу додатковості, на основі якого сформульовано Статут (статті 17 – 19), юрисдикція Суду починає діяти у тих випадках, коли держава не бажає або не здатна вести розслідування або порушити кримінальне переслідування належним чином. Для реалізації цього принципу та для забезпечення – на національному рівні – припинення таких злочинів держави мають ухвалити законодавство, яке наділяє їх правом переслідувати злочинців у судовому порядку. Оскільки Суд приділяє увагу судовому переслідуванню найбільш тяжких злочинів та найнебезпечніших злочинців, то у разі відсутності відповідного національного права деяким злочинцям вдається уникнути переслідування.

Говорячи більш докладно про Римський статут Міжнародного кримінального суду та його положення, що стосуються безпосередньо дітей, слід зазначити, що вже в преамбулі йдеться про «мільйони дітей нинішнього століття, які стали жертвами немислимих злочинів, які глибоко вразили совість людства» (абзац 3).

Як було зазначено раніше, Статут розкриває поняття злочинів (злочин геноциду, злочини проти людяності, військові злочини, злочин агресії), щодо яких Суд має юрисдикцію. Так, «геноцид» означає будь-яке з діянь, що вчиняються з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку

національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку, у тому числі заходи, розраховані на запобігання дітонародженню в середовищі такої групи, та насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу (п.п. «d», «e» ст. 6) [20].

У такому ж порядку розкривається і поняття злочинів проти людяності, наприклад, таких як «поневолення», яке означає здійснення будь-якого або всіх правочинів, пов'язаних з правом власності щодо особи, що включає здійснення таких правомочий у ході торгівлі людьми, і зокрема жінками та дітьми (підпункт «с» п. 2 ст. 7).

Положення щодо використання дітей у період міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів - набір або вербування дітей віком до п'ятнадцяти років до складу національних збройних сил або їх використання для активної участі у бойових діях віднесені до військових злочинів [79].

Окремо слід зазначити питання судового переслідування сексуальних злочинів. У Статут включені злочини, пов'язані з насильством на сексуальному ґрунті, такі як зґвалтування, звернення до сексуального рабства, примус до проституції та примусова вагітність, як злочини проти людяності, коли вони скоюються в рамках широкомасштабного чи систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб. Дані злочину також є військовими злочинами у разі їх скоєння під час міжнародного чи внутрішнього збройного конфлікту.

Існує єдина думка щодо того, що зґвалтування та сексуальне насильство щодо дітей в умовах збройних конфліктів є тяжкими злочинами. Зважаючи на це, надзвичайно важливо докладати зусилля для боротьби з обстановкою безкарності та забезпечення доступу до правосуддя, для притягнення до відповідальності за скоєні злочини та для надання постраждалим засобів правового захисту у разі вчинення таких злочинів. Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права та прав людини, діти, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, мають право на особливу

повагу, захист та турботу, включаючи захист від усіх форм сексуального насильства та сексуальної експлуатації [80].

Відповідно до цього, питання включення згвалтувань та серйозних випадків сексуального насильства до періодичних доповідей Генеральний секретар ООН «Діти та збройні конфлікти» як додатковий пункт, стало позитивним кроком у бік розширення рамок захисту дітей, що стимулює зусилля ООН та міжнародної спільноти для вироблення зобов'язань щодо припинення сексуального насильства щодо дітей, а також прийняття відповідних заходів реагування з боку МКС [81].

Нині у Міжнародному кримінальному суді йдуть слухання щодо військових злочинів, зокрема щодо протизаконного вербування дітей, які не досягли 15-річного віку, та їхньої участі у бойових діях. Для реалізації принципу додатковості, викладеного в Римському статуті, держави повинні взяти на себе зобов'язання щодо реформування чи вдосконалення своїх правових систем з метою криміналізації таких діянь. Держава-учасниця Римського статуту повинна змінити своє кримінальне законодавство, щоб принцип екстериторіальної кримінальної юрисдикції – у формі універсальної юрисдикції – застосовувався щодо злочинів вербування та використання у бойових діях дітей, які не досягли 15-річного віку.

Принцип універсальності ґрунтується на концепції, яка свідчить, що за злочином — у даному випадку вчинення злочинів проти дітей, зокрема, вербування та використання у бойових діях дітей, які не досягли 15-річного віку, — універсально визнається такий ступінь тяжкості, що всі держави мають компетенцію в кримінальному порядку переслідувати осіб, винних у такому злочині [82]. Ця компетенція має чинність незалежно від того, де був скоєний злочин, якою є національна приналежність злочинця і національна приналежність жертви, і незалежно від того, чи обвинувачений ув'язнений, чи взагалі присутній він у державі суду.

Принцип універсальної юрисдикції дозволяє національній владі ініціювати кримінальне розслідування та збирання доказів щодо осіб,

підозрюваних у скоєнні таких злочинів. Влада може здійснювати кримінальну юрисдикцію над цими особами, не виставляючи попередньої вимоги про те, щоб такі особи перебували навіть тимчасово в країні. Національна влада може також розглядати можливість поширення універсальної юрисдикції на вербування та використання у бойових діях дітей віком від 15 до 18 років.

Необхідно зазначити, що Спеціальний представник Генерального секретаря ООН з питань становища дітей та збройних конфліктів постійно стежить за роботою Міжнародного кримінального суду у справах, що стосуються серйозних порушень прав дітей. У разі потреби Спеціальний представник проводить консультації з партнерами з метою забезпечення юридичного тлумачення злочинів проти, що стосуються дітей, у рамках підтримки Міжнародного кримінального суду.

Значний прогрес і більш активне здійснення порядку денного, що стосується дітей і збройних конфліктів, в даний час відкрили перед міжнародним співтовариством можливості для того, щоб розпочати діяльність з усунення диспропорції, що кидається в очі, між ефективними стандартами захисту і реальністю безрадісного становища дітей у місцях збройних конфліктів. Як стверджує Спеціальний представник Генерального секретаря ООН з становища дітей та збройних конфліктів, «в даний час є практичні засоби та інструменти для того, щоб покласти край безкарності тих, хто систематично вчиняє найтяжчі злочини щодо дітей. Зрештою, лише колективний тиск і заходи, що вживаються широким колом різних суб'єктів, які утворюють міжнародне співтовариство, зможуть запобігти та полегшити страждання дітей» [83].

Для вирішення зазначених проблем, на нашу думку, держави мають наголосити, що заходи на міжнародному рівні будуть підкріплені рішучістю боротися з безкарністю та на національному рівні. Держави повинні забезпечити, як своє невідкладне завдання, проведення належної реформи

національного законодавства в інтересах захисту дітей та привести свої закони у відповідність до міжнародних зобов'язань.

РОЗДІЛ 3.

ПРАВА ДІТЕЙ У ПЕРІОД МІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ПІД ПРИЗМОЮ МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА

3.1. Проблеми та тенденції реалізації міжнародних та національних норм захисту прав дітей у період збройних конфліктів

Призначення будь-якої правової норми полягає у впливі на поведінку людей. Кожна норма є наказом або несе рекомендаційний характер. Такі інструкції чи заборони, тобто – норми поведінки – повинні приводитися в життя. Для норм міжнародного права це справедливо, як і національного законодавства, наприклад, для кримінального кодексу чи правил дорожнього руху. Той факт, що щодо міжнародного гуманітарного чи кримінального права це правило стосується насамперед суверенних держав, не змінює суті питання: норма накладає обов'язки.

Основна відмінність між внутрішнім законодавством та міжнародним правом проявляється саме на рівні його дотримання, іншими словами, у тому, як контролюється його застосування та припиняються порушення. Якщо

держава має механізми для приведення законів у життя на своїй території (суди, поліцію тощо), то міжнародне співтовариство складається, з одного боку, з великої кількості окремих держав, а з іншого – з міжнародних організацій, як, наприклад, ООН [84]. Усі разом вони відповідають за дотримання міжнародного права. Однак у їхньому розпорядженні є обмежені засоби здійснення своїх повноважень.

Розглядаючи питання захисту прав дитини у період збройних конфліктів слід звернути увагу на тісний зв'язок між нормами міжнародного кримінального та міжнародного гуманітарного права. Адже нерідко об'єктами міжнародних злочинів, відповідальність за які регулюються нормальними міжнародного кримінального права, виступають діти. Діти внаслідок своїх вікових особливостей розвитку становлять групу осіб, що характеризується наївністю, довірливістю, залежністю від інших осіб. Вони є однією з найменш захищених верств населення і їм найважче пережити жахи будь-яких збройних конфліктів, у ході яких вони стають жертвами міжнародних злочинів, а гірше – піддаються вербуванню і змушені власноруч вбивати і тому потенціально з них виховують майбутніх вбивць [85]. Тому у міжнародному гуманітарному праві існує інститут кримінальної відповідальності фізичних осіб за порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Та чи дотримуються взагалі норми міжнародного права, зокрема гуманітарного та кримінального? Якщо проаналізувати кількість жертв дітей у період збройних конфліктів, справи з повагою права дуже погані. Існуючий сумний досвід ведення збройних конфліктів свідчить про масові злочини, скоєні його учасниками, зокрема проти дітей. Проте щоразу, коли належним чином поводяться з полоненим дітьми або милосердно поводяться з мирним населенням під час військових дій, дотримуються норм гуманітарного права. Така пошана закону стає звичайною справою і його часто вважають само собою зрозумілою, як, втім, і має бути.

Гуманітарне право дотримується не тільки тому, що цього вимагають договори між державами, внутрішнє кримінальне право та військові накази, але також і з інших причин, які не мають прямого відношення до права. Крім правових обмежень, є, безумовно, й інші чинники, що впливають на дії збройних сил, поліцейських служб та інших органів державної влади. До них належить облік реальностей політичного характеру [86]. Наприклад, оскільки сторона, яка бере участь у конфлікті, розуміє, що якщо її збройні сили порушуватимуть гуманітарне право, то так само чинитиме й інша сторона, вона дотримуватиметься законності у своїх же інтересах для того, щоб захистити від насильства своїх громадян.

Так наприклад, отримання гуманітарного права практично більшою мірою виходить із припущень, заснованих на ідеї взаємності. Тобто це означає, що будь-яка сторона, яка бере участь у конфлікті, виконуватиме свої зобов'язання, доти, доки – вона розраховує, що так само діятиме й інша сторона. Незважаючи на те, що повага гуманітарного права носить обов'язковий характер, а відсутність взаємності в жодному разі не може бути виправданням його порушення, міркування чи очікування обома сторонами взаємності є потужним стимулом його дотримання. Міжнародне гуманітарне право призначене не для того, щоб зробити війну неможливою, а для того, щоб поставити її у певні межі [87]. Право в його сьогоденському вигляді, як воно кодифіковане в Женевських конвенціях та двох Додаткових протоколах, бере до уваги військові міркування, а прийняття більшістю держав договорів Женевського права є підтвердженням цього. В той час, коли міжнародне кримінальне право регулює інститут відповідальності за злочини проти дітей у період збройних конфліктів.

Та, на жаль, навіть за наявності низки норм міжнародного гуманітарного та кримінального права, права дітей у період збройних конфліктів масово порушуються. Досвід світової спільноти підтверджує, що будь-який збройний конфлікт незмінно супроводжується розпадом сім'ї, дезінтеграцією громад, знищенням систем підтримки та медичних послуг та

особливо негативно позначається на житті та розвитку дітей. Негативні наслідки збройного конфлікту носять тривалий характер (фізичні та психологічні травми, розвиток культури ненависті, руйнування сімейних та соціальних зв'язків, смерть батьків та опікунів, зниження якості освіти та, відповідно, дорослого життя) та надають негативний вплив на майбутні покоління.

Розглядаючи дане питання під призмою національного права, слід звернути увагу, що зазначені проблеми не стосувались України до 2014 р., яка виступала лише у ролі приймаючої сторони для дітей-біженців та пошукачів притулку, зокрема, тих, що виявилися залученими до воєн у їх рідних країнах. З початком збройного конфлікту на Донеччині та Луганщині ситуація різко змінилася. Тепер захист прав українських дітей та громадян, які опинилися безпосередньо в зоні збройного конфлікту на сході України, є актуальною проблемою, якою має займатися держава, але наразі досі не має відповідної законодавчої та нормативної бази, а також необхідного інституційного та організаційного потенціалу [88].

Ратифікувавши Факультативний протокол до Конвенції про залучення дітей до збройних конфліктів, Україна підтвердила своє зобов'язання протистояти їх руйнівному та масштабному впливу на дітей, засудила їхнє незаконне втручання у воєнні дії та напади на дитячі установи (включаючи школи та лікарні), що знаходяться під захистом міжнародного права. Україна визнала необхідність посилення захисту дітей від участі у збройних конфліктах.

Факультативний протокол є частиною національного законодавства, однак існує низка проблем, пов'язаних із виконанням його положень (про це повідомляють Комітет ООН з прав дитини та інші організації) [89]. Незважаючи на те, що воєнний конфлікт відбувається безпосередньо на території України, залишаються відкритими такі питання.

1. Не встановлено, чи є Факультативний протокол законом прямої дії і чи може він безпосередньо застосовуватися в судах для захисту прав дітей.

Невідомо, чи можна посилатися на Факультативний протокол безпосередньо, чи його положення розкриваються в інших положеннях національного законодавства, яких нині не існує. Це посилює ускладнення захисту дітей, які постраждали від збройного конфлікту, оскільки українське законодавство містить норми, що регулюють статус дітей-біженців та дітей, які шукають притулку, але не містить положень про дітей, які постраждали від збройного конфлікту в Україні.

2. Статут Міжнародного кримінального суду не був ратифікований, тому його положення про криміналізацію протиправних дій щодо дітей у воєнних конфліктах не застосовуються. Стан безкарності осіб, які вчинили злочини проти дітей, які визнані злочинами відповідно до міжнародного права прав людини та Римського статуту. Наразі Україна не є учасником Римського статуту, що погіршує можливості захисту прав дітей у збройних конфліктах та порушує принцип невідворотності покарання для осіб, які вчинили військові злочини проти дітей

Ратифікація Римського статуту потребує дотримання рішення Конституційного Суду України. За його словами, визнання Римського статуту не відповідає Конституції України, так як згідно Статуту "Міжнародний кримінальний суд (...) доповнює національні органи кримінальної юстиції". Статут може бути ратифікований Верховною Радою України після набуття чинності поправки до Конституції, згідно з якими Україна визнає юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах та у порядку, передбачених Статутом [90].

3. Стаття 30 Закону України "Про захист дітей (заборона участі дітей у військових діях та збройних конфліктах)" передбачає, що участь дітей у військових діях та збройних конфліктах, створення дитячих воєнізованих організацій та формувань, пропаганда серед дітей війни та насильства заборонені. Однак у національному законодавстві немає норм, які чітко і однозначно забороняють або криміналізують вербування та використання у збройних конфліктах осіб молодше 18 років [91].

Ці дії не криміналізовані і єдине положення про покарання за використання дітей у збройному конфлікті міститься у ст. 149 КК України. Стаття визначає покарання за торгівлю людьми або інші незаконні правочини з людиною, а також вербування, передачу, приховування, переміщення або приховування людини, вчинені з метою експлуатації, що включає, зокрема, використання для збройного конфлікту. Частина 2 та частина 3 ст. 149 ККУ встановлюють відповідальність за протиправні дії щодо малолітніх та неповнолітніх відповідно.

Крім того, Кримінальний кодекс не передбачає застосування екстериторіальної юрисдикції щодо злочинів, які охоплюють Факультативний протокол (хоча стаття 8 Кодексу містить положення про те, що іноземці можуть бути притягнуті до відповідальності за тяжкі злочини та злочини, передбачені міжнародними договорами України) [92].

4. Ч. 3 Статті 30 Закону України «Про охорону дитинства» покладає на державу зобов'язання щодо вжиття усіх можливих заходів для забезпечення захисту прав дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, та догляду за ними. Їм надається матеріальна, медична та інша допомога, у разі потреби їх влаштовують у заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, заклади охорони здоров'я тощо. При цьому, дія зазначених положень не поширюється на дітей-громадян України, адже Ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» визначає наступні спеціальні категорії дітей:

- діти, які потребують тимчасового захисту – діти, які є іноземцями та особами без громадянства, постійно проживають на території країни, що має спільний кордон з Україною, які масово вимушені шукати захисту в Україні внаслідок зовнішньої агресії, іноземної окупації, громадянської війни, зіткнень на етнічній основі, природних чи техногенних катастроф або інших подій, що порушують громадський порядок у певній частині або на всій території країни походження;

- діти, які потребують додаткового захисту – діти, які не є біженцями <...> але потребують захисту, оскільки були змушені прибути в Україну або залишитися в Україні внаслідок виникнення загрози її життю, безпеці чи свободі в країні походження, через побоювання застосування щодо неї смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання [91]

Аналогічним чином, категорія "дитина, розлучена з сім'єю" включає у себе дітей, які прибувають або прибули в Україну без супроводу одного або обох батьків, бабусь і дідусів, дорослих братів і сестер або опікунів, призначених відповідно до законодавства країни походження, або інших дорослих, які до прибуття в Україну добровільно або через звичаї країни походження взяли на себе відповідальність за виховання дитини.

Таким чином, необхідно внести зміни до Закону України "Про захист дітей", які захищатимуть права та інтереси дітей у ситуаціях збройного конфлікту.

5. Діти та сім'ї, які перебувають (перебували) у зоні військового конфлікту, належать до категорії людей, які перебувають у складних життєвих умовах, а отже, потребують підтримки та мають розраховувати на отримання переліку соціальних послуг, визначених законодавством України. При цьому "перебування в зоні бойових дій" сьогодні не входить до переліку важких життєвих обставин, коло яких визначено у ст. 1 Закону України "Про соціальне обслуговування". По суті це нова для України категорія людей, яка значно збільшує кількість потенційних споживачів соціальних послуг за місцем проживання.

Проте 25 березня 2014 року було внесено зміни до формули розподілу міжурядових трансфертів (коштів, що передаються до державного бюджету) між державним та місцевими бюджетами, згідно з якими Інститут фахівців із соціальної роботи було знищено, основна функція якого, полягала у наданні підтримки, реабілітації та допомоги сім'ям та окремим особам, які

перебувають у важких життєвих умовах. Таким чином, з 01.05.2014 року значна кількість дітей та сімей залишилася без професійної психологічної та соціальної підтримки. Це рішення було прийнятим невчасно і зрештою погіршує стан соціального забезпечення країни. Саме професійний ресурс соціальних працівників має бути задіяний у наданні соціальних послуг новим групам населення, які перебувають у скрутній життєвій ситуації, у тому числі дітям, які пережили бойові дії (фінансування АТО не може залежати від місцевих бюджетів – це завдання держави) [93].

6. Відповідно до рекомендацій Комітету ООН з прав дитини в Україні створено стандартну методикку визначення віку дітей, у тому числі дітей-біженців та дітей, які шукають притулок. Вона складається з Порядку проведення експертизи щодо визначення віку дитини, позбавленої батьківського піклування та яка потребує соціального захисту, та Положення про комісію з визначення віку дитини, позбавленого батьківського піклування та потребує соціального захисту [26].

Порядок визначає процедуру проведення експертизи щодо визначення віку дитини (дитина, яка залишилася без піклування батьків і перебуває у дитячому відділенні на первинному обліку, дітей, які залишилися без піклування батьків, дітей-сиріт, діти, позбавлені батьківського піклування, та розлучена дитина з сім'єю, яка не є громадянином України та законний представник якого звернувся до компетентних органів України із заявою про визнання його біженцем або особою, яка потребує додаткового або тимчасового захисту), яка опинилась без опікунських батьків та потребує соціального захисту у разі сумніву у віці, заявленому цією дитиною.

Так, залишилися незакритими питання категорії "дитина - внутрішньо переміщена особа" та "розлучена дитина сім'ї, яка є громадянином України та законний представник якої звернувся до компетентних органів України із заявою про визнання її внутрішньо переміщеною особою".

7. Відсутнє систематичне збирання даних щодо різних аспектів участі дітей у збройних конфліктах, правопорушеннях та конфліктах з ними (на

додаток до відсутності офіційної статистики по дітям. Які потребують притулку та біженцям віком 15-18 років). Наприклад, наразі невідомо, скільки дітей залучено до збройного конфлікту на сході України як комбатантів, скільки з них зазнали насильства та експлуатації, скільки втратили своїх батьків (законних представників), але не перебувають на обліку в службах допомоги дітям. Скільки з них залишили територію бойових дій тощо?

8. Вперше після ухвалення у 2014 році Закону України "Про національну програму "Національний план дій щодо виконання Конвенції ООН про права дитини" на період до 2016 року" уряд не затвердив план дій щодо виконання цього закону. Це є прямим порушенням закону та міжнародних зобов'язань України; з іншого боку, програма та план дій мають бути переглянуті та оновлені з урахуванням ситуації в Донецькій та Луганській областях та необхідності захисту прав та найкращих інтересів дитини у збройних конфліктах [94].

9. Положення Факультативного протоколу, Паризьких зобов'язань та керівних принципів та інших стандартів захисту прав дітей у військових конфліктах дуже погано відомі як серед професіоналів (вчителів, медичного персоналу, військовослужбовців, цивільних службовців тощо), так і серед широкого загалу. Такий стан справ ускладнює забезпечення інтересів дитини у сфері збройних конфліктів. Одним із наслідків, зокрема, є укорінення (нехай і приховане) стереотипу "дитина відповідає за батьків"; і зараз цей помилковий принцип діє щодо дітей Донецької та Луганської областей, посилюючи їхню соціальну ізоляцію та погіршуючи захист їх невід'ємних та неподільних прав.

Загалом дотримання Україною міжнародних стандартів захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту є гарантією збереження життя, фізичної та психічної цілісності, здоров'я та відносного соціального благополуччя постраждалих дітей та їх сімей, а також громад на Сході України та в регіонах, які приймають переселенців із антитерористичної зони операції.

Об'єднання зусиль на користь дітей є важливою умовою для інтеграції в європейську спільноту та поваги до універсальних цінностей [95].

Отже, щоб забезпечити дотримання прав дітей у період збройних конфліктів, слід здійснити ввести у дію відповідні закони, постанови та інші приписи. Почати слід із правових норм, що передбачають відповідальність за порушення Женевських конвенцій та Додаткового протоколу. У національних законодавствах чи дисциплінарних статутах збройних сил мають бути перераховані заборонені дії, а також зазначені покарання за порушення. Крім цього, мають бути призначені посадові особи, які здійснюють кримінальне переслідування та суди. Необхідним також є провення навчання у збройних силах. Міжнародне гуманітарне та кримінальне право може дотримуватися лише людьми, які його знають. Це може здатися проголошенням загальновідомої істини, проте вона часто ігнорується.

Тому виключно важливо мати керівництво, інструкції та навчальні посібники для навчання військовослужбовців. Тексти міжнародних конвенцій мають бути викладені мовою тієї групи людей, яку збираються навчати. Це також передбачає, що гуманітарне та кримінальне право має бути таким чином включено в процес навчання, щоб його дотримання стало природною реакцією на ситуацію. Відповідні методики мають забезпечити повноцінне навчання, яке дасть змогу виконати найважливіші обов'язки. Особи, які беруть участь у бойових діях, повинні не тільки знати, як поводитися зі зброєю, а й чітко уявляти собі, в яких випадках можна, а в яких не можна його використовувати. Дуже велике значення має офіційне поширення знань норм у сфері захисту дітей.

Таким чином, держава повинна докласти всіх зусиль для захисту дітей та зниження впливу збройних конфліктів, забезпечивши дотримання міжнародних і регіональних норм, стандартів у сфері прав дитини та міжнародного гуманітарного права.

3.2. Захист прав дітей на окупованих територіях: міжнародні стандарти та український досвід

Кожна шоста дитина у всьому світі живе в районах, які постраждали від конфліктів, і діти зараз піддаються більшому ризику конфлікту, ніж будь-коли за останні 20 років [96]. Дітей вбивають і калічать, гвалтують і вербують, їм відмовляють у допомозі та медичній допомозі. Воюючі сторони бомбардують школи та лікарні у таких масштабах, яких не спостерігалося десятиліттями.

Міжнародна спільнота дедалі частіше висловлює глибоку стурбованість спіраллю насильства на окупованих територіях всього світу, внаслідок якої загинули та були поранені цивільні особи, включаючи значну кількість дітей. У конфліктах діти перебувають на передовій лінії фронту, що не може не турбувати. У містах вони піддаються бомбардуванню у своїх будинках або калічаються саморобними вибуховими пристроями. Гуманітарна блокада позбавляє їх доступу до їжі, житла та ліків, що рятують життя.

На когось нападають через етнічну приналежність, на когось - через віру; молодих дівчат згвалтують або викрадають озброєні групи. Можливо, ніколи не було золотого віку, в якому повага до прав людини захищала б і дітей від війни. Але за будь-якої міри страждань, які зазнають діти, які опинилися в конфлікті, ми живемо в справді темному віці [97].

Приблизно 420 мільйонів дітей сьогодні живуть у зонах конфлікту, серед яких Сирія, Ємен, М'янма, Південний Судан та Демократична Республіка Конго. Та порушення прав дітей у ході таких конфліктів ми спостерігаємо не тільки за сотні тисяч кілометрів від нас, в далекій Африці чи Азії, а і на сході нашої країни. Наразі міжнародні злочини скоєні на окупованій території України проти дітей залишаються на стадії збирання доказів у МКС та після ратифікації Україною Римського статуту міжнародні злочини на Донеччині та Луганщині будуть розглянуті Судом.

Війни між державами, можливо, скоротилися за останні 15-20 років, але конфлікти всередині кордонів збільшилися, стали більш урбанізованими та імпровізованими, що збільшує небезпеку для незахищених верств населення. У 2020 році у звіті Генерального секретаря ООН про дітей та збройні конфлікти було підтверджено 24 000 серйозних порушень прав дитини протягом попереднього року з більш ніж 1000 нападів на школи та лікарні [98].

Однією з визначальних рис цього темного віку є культура безкарності, яка оточує тих, хто навмисно шкодить або не захищає дітей. Інтенсивність, масштаби та вплив насильства над дітьми вказує на систематичні порушення як цивільного, так і кримінального міжнародного права. Однак винуватці цих порушень та керівники, які дозволяють або просто терплять їхні дії, рідко стикаються з правосуддям або навіть бояться переслідування. Єдиним ефективним протиотрутою від цієї культури безкарності є верховенство закону, що застосовується ефективними інституціями.

Ідея окремого інструменту захисту дітей у збройних конфліктах розглядалася у різні часи. Основна пропозиція полягала у створенні єдиного міжнародного документа, який поєднує в собі існуючий правовий захист дітей у збройних конфліктах, підкріплений міжнародною установою, уповноваженою контролювати та вирішувати питання впровадження цього документа і врешті була втілена у четвертій Женевській конвенції 1949 року. Але, під час її розроблення учасники вирішили вбудувати в Конвенцію захист усіх цивільних осіб. Хоча деякі положення спеціально стосуються дітей, у Конвенції прямо не зазначається, що діти мають право на особливе поводження у воєнний час. Це залишило прогалину в міжнародному праві.

Згодом була запроваджена посада Спеціального представника Генерального секретаря у справах дітей та збройних конфліктів, який з 1997 року щорічно звітував перед Генеральною Асамблеєю ООН та Радою з прав людини та піднімав проблеми, з якими стикаються діти перед Радою Безпеки [99].

Незважаючи на весь прогрес, досягнутий міжнародною спільнотою у сфері захисту прав дітей, ще досі не існує єдиного комплексного інструменту, який би безпосередньо захищав дітей у збройних конфліктах. А тому держави зобов'язані покласти край ері безкарності та численних порушень прав незахищеної категорії населення – дітей, і національне законодавство є важливою частиною правової системи, покликаної захистити дітей в зонах конфлікту. У деяких випадках національне законодавство може забезпечувати вищий рівень захисту, порівняно з міжнародним, а в інших — нижчий.

Діти завжди є найбільш вразливими членами суспільства та першими жертвами насильства в часи конфліктів. Якщо говорити про Україну, усього за даними, наведеними UNICEF, наразі близько 1,5 млн дітей потрапили в зону впливу збройного конфлікту. Це переміщені особи, ті, хто залишилися в сірій і прифронтовій зоні, а також мешканці окупованих територій [100].

Близько півмільйона дітей було евакуйовано із зони конфлікту військовими, волонтерами, поліцією та членами військово-громадянських адміністрацій. За даними психологів, багато дітей отримали психологічні травми різного ступеня тяжкості. На сьогоднішній день, за даними Міністерства соціальної політики, 33 175 дітей набули статусу дітей, які постраждали внаслідок військового конфлікту, з них 87 - після поранень, контузій і одна дитина - після сексуального насильства.

Хоча мирне врегулювання ситуації на сході України має бути пріоритетним, сторонам конфлікту слід нагадати про їхні обов'язки та відповідальність відповідно до міжнародного права, включаючи принципи відмінності, обережності та пропорційності до застосування сили.

У 2014 році було прийнято Закон України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України", положення якого містять лише загальні, не деталізовані положення щодо соціального та правового захисту дітей під час збройного конфлікту. Згідно з Указом Президента України "Про невідкладні заходи щодо

забезпечення додаткових соціальних гарантій окремим категоріям громадян" від 29 жовтня 2014 року, було звернено увагу на необхідність вирішення питання навчання дітей учасників бойових дій та дітей, батьки яких загинули під час проведення антитерористичної операції [101].

З метою удосконалення системи забезпечення прав дітей в Україні шляхом удосконалення механізмів та процедур прийняття рішень щодо захисту дитини за місцем її фактичного проживання, розвитку соціальних послуг з підтримки сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, які постраждали внаслідок воєнних дій чи збройних конфліктів 26 січня 2016 року було прийнято Закон України "Про внесення змін до деяких законів України, спрямованих на посилення соціального захисту дітей та підтримку сімей з дітьми", а 5 липня 2017 року Уряд України ухвалив Постанову №268 про надання дітям статусу жертв воєнних дій [102].

Таким чином, можна зробити висновок, що права дітей в Україні визначені досить широко, однак у цій сфері існує багато проблем:

- залишається відкритим питання належного виконання та притягнення до відповідальності осіб, винних у недотриманні законодавства про захист прав дітей;

- не здійснюється моніторинг дотримання законодавства України у сфері захисту прав дітей на окупованих територіях Криму та окремих районах Донецької та Луганської областей;

- на сьогоднішній день найменшу підтримку з боку держави отримують діти, які отримали поранення в результаті бойових дій, втратили годувальника, батьків або стали інвалідами в результаті бойових дій і найбільше постраждали від бойових дій;

- особливої турботи потребують діти, які проживають у "сірій зоні" та поблизу бойових дій у Донецькій, Луганській областях та прилеглих районах. За даними ЮНІСЕФ, зараз близько 200 000 дітей віком до 18 років живуть на відстані 15 кілометрів по обидва боки лінії розмежування. Це діти, які щодня на власні очі бачать зброю, чують постріли, ховаються в бомбосховищах у

школі під час обстрілів, але навчаються попри все. Це діти війни, які ростуть та формуються під час війни. Для багатьох із них наслідками збройного конфлікту є втрата батьків, психологічні травми, стрес, розпад сім'ї, переїзд, розрив із друзями.

Питання про співвідношення національного та міжнародного права про те, що діти, які беруть участь у військовому конфлікті, не несуть відповідальності за свої дії, залишається невизначеним, і умовно під дітьми часто розуміється особа, яка не досягла 18 років. Кримінальний кодекс України (ст. 22) передбачає діяння, кримінальна відповідальність за які настає з 14 років, зокрема, деякі з них можуть бути скоєні під час воєнних дій [92].

Виходячи з вищевикладеного, можна дійти невтішного висновку, що забезпечити безумовне виконання існуючих норм у зоні збройного конфлікту досить складно, а інколи неможливо, враховуючи специфічні обставини у районах, де українська влада тимчасово не здійснює або здійснює не в повному обсязі свої повноваження. Для ефективного виконання обов'язків дітей у зоні бойових дій доцільно розширити співпрацю держави з відповідними неурядовими організаціями та іншими складовими громадянського суспільства та сприяти їм у проведенні відповідних заходів.

3.3. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права щодо прав дітей в національну правову систему

Незважаючи на норми, встановлені міжнародним правом, сьогодні тисячі дітей беруть активну участь у бойових діях та стають їх жертвами. Держави зобов'язані покласти цьому кінець. Тому їх закликають ратифікувати договори, що захищають дітей під час збройних конфліктів, та вжити національних заходів, адаптованих до їх правових систем щодо імплементации цих договорів. Такі заходи, в законодавчій чи іншій формі,

необхідні для того, щоб держави могли дотримуватись норм, встановлених договорами, та забезпечувати їх дотримання.

Тому необхідним є визначення поняття імплементації міжнародних норм у національну правову систему. На думку Л. Волинець, імплементація – «це перенесення (введення) у національне право норм і принципів міжнародних актів» [103, с. 63]. В. Чубарєв під імплементацією розуміє «запровадження норм міжнародно-правового договору в національне законодавство» [104, с. 250]. На думку А. Дмитрієва та В. Муравйова, «реалізація (імплементація) норм міжнародного права – це процес, коли відповідні суб'єкти, яким адресована міжнародно-правова норма, діють згідно з її положеннями» [105, с. 184].

На нашу думку, найбільш ґрунтовне визначення «механізму імплементації» запропоноване А. Гавердовським, який під ним розумів цілеспрямовану організаційно-правову діяльність держав, що здійснюється індивідуально, колективно або в рамках міжнародних організацій з метою своєчасної, всебічної та повної реалізації прийнятих ними відповідно до міжнародного права зобов'язань [106, с. 62].

Більшість міжнародно-правових норм щодо захисту прав дітей у період збройних конфліктів, що містяться в Женевських конвенціях 1949 р. і Додаткових протоколах до них 1977 р., реалізується через національний механізм імплементації [107].

На нашу думку, рекомендується надавати перевагу імплементації норм, наведених нижче.

– Держава, яка взяла на себе зобов'язання за Факультативним протоколом до Конвенції про права дитини, повинна вжити правових, адміністративних та інших заходів для забезпечення ефективної імплементації положень Протоколу (стаття 6). Це означає, що повинні бути вжиті всі можливі заходи для забезпечення того, щоб діти, які не досягли 18-річного віку, не брали прямої участі у воєнних діях (стаття 1) і щоб не було обов'язкового заклику дітей, які не досягли 18-річного віку (стаття 2).

Оскільки збройні групи, відмінні від збройних сил держави, не повинні вербувати або використовувати у військових діях дітей, які не досягли 18-річного віку (стаття 4), держави-учасниці зобов'язані вжити правові заходи з метою запобігання та криміналізації такого вербування і такого використання (стаття 4).

– Держави-учасниці Конвенції про права дитини (стаття 38) або ДП І (стаття 77) повинні вжити законодавчих, адміністративних та інших заходів відповідно до статті 4 Конвенції про права дитини для заборони призову до їх збройних сил дітей, що не досягли 15-річного віку, а також заходи, які гарантують, що при вербуванні з числа осіб, які досягли 15-річного віку, але яким ще не виповнилося 18 років, перевага надаватиметься особам старшого віку.

– Держави-учасниці ДП І повинні вжити всіх практично можливих заходів для недопущення вербування до їх збройних сил дітей, які не досягли 15-річного віку (стаття 77).

– Держави-учасниці ДП ІІ повинні вжити всіх практично можливих заходів (під час збройних конфліктів неміжнародного характеру) для недопущення вербування дітей, які не досягли 15-річного віку, та їх участі у військових діях (стаття 4[3(c)]).

– Щоб скористатися принципом додатковості, державам-учасницям Статуту МКС слід подбати про те, щоб їхнє національне кримінальне законодавство надавало можливість переслідувати в судовому порядку осіб, які закликали або вербували дітей, які не досягли 15-річного віку, у свої збройні сили або використовували дітей, не досягли 15-річного віку, як активні учасники бойових дій (стаття 8[2(b)(xxvi); 2(e)(vii)]).

– Держави-учасниці Додаткових протоколів 1977 р. повинні вжити всіх практично можливих заходів для того, щоб будь-яка дитина, яка не досягла 15-річного віку, яка зазнала арешту, затримання або інтернування з причин, пов'язаних з конфліктом, користувалася особливим захистом,

передбаченим міжнародним гуманітарним правом (стаття 77[3] ДП I та стаття 4[3(d)] ДП II).

– Держави - учасники ЖК IV (стаття 68[4]) та Додаткових протоколів 1977 р. (стаття 77[5] ДП I та стаття 6[4] ДП II), а також Конвенції про права дитини (стаття 37) повинні вжити всіх необхідних заходів відповідно до пенітенціарного та військово-кримінального права, щоб заборонити винесення або виконання смертного вироку стосовно будь-якої особи, якій не виповнилося 18 років у момент правопорушення, якщо це правопорушення пов'язане зі збройним конфліктом.

– Держави – учасники Конвенції про права дитини (стаття 37) не мають права призначати найвищий захід покарання за правопорушення, вчинені особами, які не досягли 18-річного віку [20].

Також заходи з імплементації, які потрібно прийняти задля ефективного захисту дітей у період збройних конфліктів, це заходи для поширення освідомленості про Женевські конвенції та Протоколи до них, а саме підготовка кваліфікованого персоналу, призначення юридичних радників у збройні сили, притягнення уваги до обов'язків командирів та і влади [108].

На жаль, в умовах сьогодення міжнародне гуманітарне право та його механізми залишаються скромною реакцією міжнародного права на збройні конфлікти. Сьогодні міжнародні дії з примусу до дотримання права все ще є винятком без централізованої системи правозастосування. Саме тому воюючі сторони мають бути готові та здатні виконати норми права. Гуманітарне право найкраще підходить для здійснення контролю безпосередньо на місцях та спрямоване на надання захисту та допомоги безпосередньо жертвам збройних конфліктів. Мета полягає в тому, щоб охопити всіх осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, що відрізняється від обмеженого судового підходу, коли до уваги беруться лише жертви порушень права.

Для забезпечення застосування міжнародного гуманітарного права у ситуаціях збройного конфлікту має бути повністю задіяна ціла низка імплементаційних механізмів, що передбачаються у самому праві, у тому числі у мирний час.

ВИСНОВКИ

Захист дітей у збройних конфліктах вимагає бути в центрі глобального порядку денного з двох серйозних причин. Це пояснюється визначальною роллю підростаючого покоління у гарантуванні життєздатності суспільства та прогнозуванні його майбутнього розвитку.

Захист дітей в умовах конфлікту, а з ним – і реалізація обіцянок, зроблених у деклараціях, конвенціях та статутах ХХ століття, є одним із визначальних викликів ХХІ століття. Характер конфлікту – як і його вплив на дітей – змінюється. Зростає кількість внутрішньодержавних конфліктів, і

навіть кількість залучених у них озброєних суб'єктів. У світі спостерігаються цілеспрямовані кампанії насильства проти цивільних осіб, у тому числі – напади на школи, викрадення та поневолення дівчаток та навмисний голодомор.

Все більшою мірою основний тягар збройного насильства та війни лягає на дітей. Діти страждають від конфліктів інакше, ніж дорослі, частково тому, що вони фізично слабші, а також тому, що у них так багато поставлено на карту - їх фізичний, психічний і психосоціальний розвиток істотно залежить від умов, в яких вони перебувають діти.

У ході дослідження було виявлено, що основною причиною страждань дітей в умовах сьогоденних конфліктів не є нестача встановлених прав. Вони швидше страждають внаслідок кризи дотримання цих прав. Озброєні суб'єкти – найчастіше до них належать і урядові війська – здійснюють порушення щодо дітей. І міжнародне співтовариство найчастіше реагує на такі порушення у кращому разі байдужістю, а в гіршому – потурає таким порушенням.

Можна говорити про три ключові аспекти кризи, з якою сьогодні стикаються діти в умовах конфлікту:

- Держави та озброєні недержавні суб'єкти не дотримуються стандартів щодо власної поведінки і не наполягають, щоб такі стандарти дотримувалися їхніми союзниками або іншими сторонами конфлікту, на яких вони мають вплив.
- Уряд не вживає достатніх заходів для притягнення до відповідальності за скоєння злочинів винуватців таких порушень.
- Не вжито достатніх практичних дій на місцях конфліктів для захисту дітей в умовах конфлікту та підтримки їх відновлення.

Наявні проблеми дітей доводять неможливість вирішення цього питання лише національними засобами та ініціюють необхідність об'єднання зусиль світової спільноти загалом, що й зумовило свого часу виникнення інституту міжнародно-правового захисту прав дитини.

Міжнародний захист прав дитини в період збройних конфліктів є системою взаємоузгоджених дій держав та міжнародних міжурядових та неурядових організацій, спрямованих на розробку та забезпечення прав дитини з метою формування повноцінної та гармонійно розвиненої особистості, сприяння їх закріпленню в національному законодавстві та надання міжнародної допомоги дітям.

Захист дітей, залучених до збройних конфліктів, зважаючи на відсутність спеціального договору, присвяченого проблемам дітей, наразі регулюється, по-перше, нормами міжнародного права в галузі прав дитини; по-друге, нормами загальних договорів з гуманітарного права, в яких зосереджено увагу і на дорослих, і на дітях; по-третє, в глобальних і регіональних договорах, які регулюють дії держав як у мирних мовах, так і в ситуаціях збройних конфліктів; по-четверте, нормами звичаєвого міжнародного права.

Деякі договори з міжнародного гуманітарного права широко ратифіковані. Дійсно, Женевські конвенції зараз прийняті вже повсюдно, а Додаткові протоколи до них 1977 р. знаходяться серед найбільш широко прийнятих міжнародних документів. Однак до універсальної ратифікації деяких інших договорів з гуманітарного права належить пройти ще довгий шлях. Приєднання до цих міжнародних конвенцій є лише першим кроком. Для виконання положень міжнародного гуманітарного права потрібна ціла низка конкретних заходів, які мають бути вжиті на національному рівні навіть у мирний час. Необхідно створити правову основу для забезпечення того, щоб національна влада, міжнародні організації, особовий склад збройних сил та інші озброєні особи та угруповання розуміли та дотримувалися існуючих норм, щоб були вжиті відповідні практичні заходи та щоб порушення гуманітарного права запобігали, а ті, що вчинили їх, каралися. Такі заходи є вкрай важливими для того, щоб у разі потреби право поважалося. Для забезпечення ефективності вживаних заходів потрібна

координація дій між різними державними установами, військовими та громадянським суспільством.

Необхідним також є провення навчання у збройних силах. Міжнародне гуманітарне та кримінальне право може дотримуватися лише людьми, які його знають. Це може здатися проголошенням загальновідомої істини, проте вона часто ігнорується. Особи, які беруть участь у бойових діях, повинні не тільки знати, як поводитися зі зброєю, а й чітко уявляти собі, в яких випадках можна, а в яких не можна його використовувати. Дуже велике значення має офіційне поширення знань норм у сфері захисту дітей.

У зв'язку з вищевикладеним можна зробити висновок, що якщо принципи права збройних конфліктів знайдуть широке розуміння серед цивільного населення, втягнутого в конфлікт, саме розуміння того, що відбувається, допоможе йому зробити правильні дії.

Говорячи про важливість виховання громадськості, необхідно приділити увагу й наступному, а саме: юридична термінологія у тих чи інших деклараціях, конвенціях та інших міжнародно-правових документах щодо захисту прав дітей у період конфліктів має бути доступною.

Примат міжнародного права та повага його норм та принципів становлять основу життєдіяльності світової спільноти, спільноти, яка має усвідомити, що підкреслена повага до слабкого (старі, жінки, діти) – це не розкіш, а норма кожного цивілізованого суспільства.

Досі не розроблено єдиний документ, що стосується становища дітей у збройному конфлікті, який включав би положення про те, що вважатиметься злочином із боку дітей; які дії з боку дорослих щодо дітей вважатимуться злочинними; яке необхідне покарання, як дітей, так дорослих; які саме заходи повинні вживатися і хто за це нестиме відповідальність; на що необхідно звернути увагу при реабілітації та реінтеграції дітей у нормальне суспільство. Такий документ значно поліпшив би становище дітей, які опинилися у збройному конфлікті, так як більшість розбіжностей із цього питання різних країн було б врегульовано. Однак, доки такий документ не

буде прийнятий на міжнародному рівні, необхідно звертати увагу на причини даного явища, розробляти та вживати заходів, спрямованих на припинення та запобігання даній ситуації, а також відстежувати, як заходи реалізуються, для того, щоб діти могли відчувати, що про них думають та почуватися захищеними.

Отже, необхідно, щоб захист прав дітей у всіх країнах світу здійснювався у різних формах, за допомогою впровадження різних механізмів, органів та організацій та створення єдиного кодифікованого джерела міжнародного захисту прав дітей у період збройних конфліктів.

Більш гуманний світ можна побудувати лише за умови дотримання основних гуманітарних зобов'язань сторонами у збройному конфлікті, оскільки дотримання їх є предметом турботи всього людства. Гуманітарне право необхідно дотримуватися за будь-яких обставин, оскільки це допоможе зберегти загальнолюдські цінності та збереже життя як таке. Та на жаль, в умовах сьогодення міжнародне гуманітарне право та його механізми залишаються скромною реакцією міжнародного права на збройні конфлікти. Сьогодні міжнародні дії з примусу до дотримання права все ще є винятком без централізованої системи правозастосування. Саме тому воюючі сторони мають бути готові та здатні виконати норми права. З цієї причини гуманітарне право найкраще підходить для здійснення контролю безпосередньо на місцях та спрямоване на надання захисту та допомоги безпосередньо жертвам збройних конфліктів.

Таким чином, для забезпечення застосування міжнародного гуманітарного права у ситуаціях збройного конфлікту має бути повністю задіяна ціла низка імплементаційних механізмів, що передбачаються у самому праві, у тому числі у мирний час.

Необхідно також підкреслити, що вивчення питань щодо окремих аспектів міжнародного захисту прав дитини в період збройних конфліктів вказує на їх майбутній прогресивний розвиток. Проведене дослідження свідчить, що захист прав дітей є актуальним питанням сьогодення, яке

потребує особливої уваги та забезпечення практичного застосування наявних міжнародно-правових норм, спрямованих на захист їх прав.

Розвиток інституту захисту прав дітей у період збройних конфліктів та прийняття відповідних рішень допоможе їм забезпечити щасливе дитинство та спокійне майбутнє. Для цього потрібно і корисно влаштувати систематичні міжнародні конференції та зустрічі посадових осіб та фахівців, які займаються питаннями захисту дітей (у тому числі омбудсменів з прав дитини з різних країн), за участю зацікавлених міжурядових, неурядових, регіональних організацій та використанням інформації національних досліджень, які проводяться як безпосередньо, і поза зон збройних зіткнень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Войцеховська Ю.А. Права дитини в контексті прав людини // Стан, проблеми, перспективи / Зб. наукових праць / Ред. М.Л. Головка - К., АПСВ. - 130 с.
2. Денисов В.Н. Україна - ЮНІСЕФ. Співробітництво в інтересах дітей // Український часопис прав людини. - 1998. - № 3-4. - С. 9

3. Антонович М.М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини: Монографія - К.: Видавничий дім "KM Academia", 2000. - 262 с.
4. Алешин В.В. Содержание международного гуманитарного права, применяемого в вооруженном конфликте. - 2001. - №4. - С. 272-285
5. Бутин А.В., Лапатников В.А. Некоторые аспекты права вооруженных конфликтов: Учебное пособие. — Н.Новгород, 2003. - 98 с.
6. Волеводз А.Г., Волеводз В.А. К 10-летию учреждения Международного уголовного суда. Исторические и международно-правовые предпосылки формирования современной системы международной уголовной юстиции // Международное уголовное право и международная юстиция. - 2008. - № 2. – С. 73
7. Schmitt M. The development and principles of international humanitarian law/ Michael N. Schmitt // Farnham, Surrey [England] : Burlington. – 2012. – 319 p.
8. Шевченко-Битенська О. В. Міжнародно-правовий захист дітей під час воєнних дій та збройних конфліктів / О. В. Шевченко-Битенська // Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України : матер. міжнар. наук. конф. проф.-виклад. складу, м. Одеса, 15-16 травня 2015 р. : у 2 т. – О. : Фенікс, 2015. –Т. 1. – С. 458–460.
9. Мережко О. О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики : монографія / О. О. Мережко. – К. : Таксон, 2002. – 344 с.
10. Крестовська Н. М. Права дитини під час збройного конфлікту: сучасні українські реалії // Права людини в Україні в сучасних умовах: пошук нових механізмів утвердження та забезпечення / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка і В. П. Тихого ; матеріали Міжнар.

наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 грудня 2014 р.). – К. : Ліра, 2014. – С. 56–63

11. Демиденко К. Є. Специфіка правового статусу дитини як повноправного суб'єкта цивільного і сімейного права / К. Є. Демиденко // Держава і право. Юрид. і політ. науки : зб. наук. пр. – 2006. – Вип. 33 – С. 321–326

12. Маніна М. А. Міжнародні стандарти захисту прав дітей під час збройних конфліктів / М. А. Маніна. // Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право». – 2017. – №5. – С. 388.

13. Литвиненко І. Л. Міжнародно-правові механізми захисту прав людини / І. Л. Литвиненко // Університетські наукові записки. – 2005. – № 4(16). – С. 271–279.

14. Маміч О. В. Розвиток міжнародних універсальних норм щодо захисту дітей від насильства / О. В. Маміч // Права людини: історія та сучасність : збір. матер. VII Наук. конф. студ. та молод. учен. (10 грудня 2014 р., м. Київ). – К. : УДУФМТ, 2014. – С. 18–23.

15. Старовойтов О. К вопросу о трактовке понятия «ребенок» в международном праве / О. Старовойтов // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2000. – №. 2. – С. 32–33.

16. Лесько Н.В. Проблеми захисту дітей від насильства під час воєнних дій та збройних конфліктів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2017. Вип. 46. Т.1. С. 161-164.

17. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199.

18. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 16 січня 1949 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
19. Конвенція про права дитини 1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021
20. Римський статут міжнародного кримінального суду від 16 січня 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.
21. Богуш Г. Международное уголовное право: актуальные вопросы и современные проблемы / Глеб Богуш. // Юрлитинформ. – 2014. – С. 62.
22. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text.
23. Конвенция (IV) о защите гражданского населения во время войны. Женева, 12 августа 1949 года. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/geneva-convention-4.htm>
24. Маміч О. В. Класифікація універсальних та європейських регіональних договорів у сфері захисту прав дітей [Електронний ресурс] / О. В. Маміч // Від громадянського суспільства – до правової держави : Тези VII Міжнар. наук. Internet-конф. студ. та молод. вчених. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – С. 304–306. – Режим доступу: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/5726/2/Mignarodna%20konf%20erefcia%2027.04.2012.pdf>
25. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

26. Резолюция Совета Безопасности ООН 1261 (1999) - Дети и вооруженные конфликты. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_530#Text
27. Хенкертс Ж.-М. Обычное международное гуманитарное право. Нормы [Электронный ресурс] / Ж.-М. Хенкертс, Л. Досвальд-Бек // Международный Комитет Красного Креста. – Режим доступа: <https://www.icrc.org/rus/assets/files/other/customary.pdf>
28. Burlington Anna Freud Dorothy. - Zwingmann, Ch. and M.Pfister-Ammende: Uprooting and after..., 1973 as reported in ISS Seminar on Unaccompanied Minor Refugees in European Resettlement Countries. Frankfurt, March, 1984 – 93 p.
29. Платтнер Д. Защита детей в международном гуманитарном праве // Дети и война: Сборник статей. МККК, 1995. - С. 9-10
30. Крестовська Н. М. Сучасне розуміння прав дитини / Н. М. Крестовська // Форум права. – № 3. – 2011. – С. 409–413.
31. Доповідь організації «Коаліція за заборону використання дітей-солдатів» Child Soldiers Global Report, Coalition to Stop the Use of Child Soldiers, London, 2001 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.worldwideopen.org/uploads/resources/files/511/CNFL011_Global_Report_on_Child_Soldiers.pdf/
32. Толочко, О.Н. Международный уголовный суд: создание, деятельность, перспективы / О.Н.Толочко // Юстыцыя Беларусі. – 2008. – № 7 (78). – С. 57–59.
33. Коротков И. Международный уголовный суд — современный этап деятельности. [Электронный ресурс] / Коротков И. – 2008. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.yurpractika.com/article.php?id=0000643>.
34. Международная защита прав человека с использованием некоторых международно-правовых механизмов: научно-практическое исследование Центра содействия международной защите / под. ред. К.

А. Москаленко ; Центр содействия международной защите. – М. : Международная защита, 2001. – 160 с.

35. Документи ООН S/2008/272, S/2010/36 - Доповіді Генерального секретаря про дітей та збройний конфлікт на Філіппінах. <https://www.un.org/securitycouncil/ru/subsidiary/wgcaac/sgreports>.

36. Мережко О. О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики : монографія / О. О. Мережко. – К. : Таксон, 2002. – 344 с

37. Рабінович П. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на національну юридичну практику: спроба порівняльної характеристики / П. Рабінович // Вісник Академії правових наук України. – 2000. – № 2. – С. 11–20

38. Старовойтов О. К вопросу о трактовке понятия «ребенок» в международном праве / О. Старовойтов // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2000. – №. 2. – С. 32– 33

39. Піляєв І. С. Рада Європи в сучасному євроінтеграційному процесі : монографія / І. С. Піляєв. – К. : Видав. Дім «Юридична книга», 2003. – С. 386

40. Арзуманян М., Пиццутелли Ф. Жертви і кати: пов'язані з проблемою дітей-солдатів в Африці // Міжнародний Журнал Червоного Хреста. - 2003. - № 852. - С. 435

41. Міжнародне право: Підручник / Відп. ред. В.І. Кузнецов, Б.Р. Тузмухамедів. - 2-ге вид., перероб. та дод. - М.: Норма, 2007. - С. 851

42. Капустін А.Я., Мартиненко Є.В. Міжнародне гуманітарне право: Навч. посібник. - М.: Вид-во УДН, 1991. - С. 49

43. Мустафаєва М.М. Міжнародно-правовий захист прав дітей під час збройного конфлікту // Збірник матеріалів Всеросійської науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю Співдружності

Незалежних Держав (СНД) 28 жовтня 2011 р. / Під. ред. Б.В. Сангаджієва. - М.: АДС Груп, 2012. - С. 135

44. Міжнародне гуманітарне право: Підручник/Під. ред. А Я. Капустина. - М.: Вища освіта, Юрайт-Іздат, 2009. - С. 123

45. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, прийнятий резолюцією 54/263 Генеральної Асамблеї ООН від 25 травня 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text

46. Шевченко-Битенська О. В. Стандарти Ради Європи у сфері захисту дітей від насильства / О. В. Шевченко-Битенська // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2015. – № 3. – С. 202–208.

47. Ewing K. D. The Human Rights Act and Parliamentary Democracy / K. D. Ewing // Modern Law Review. – 1999. – Vol. 62. – Issue 1. – P. 79–99.

48. Маміч О. В. Практика Європейського суду з прав людини щодо захисту дитини від насильства / О. В. Маміч // Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 15 вересня 2012 р., м. Одеса. – О. : Фенікс, 2012. – С. 480–491.

49. Нильс Мельцер. Непосредственное участие в военных действиях. Руководство по толкованию понятия в свете международного гуманитарного права – М.:МККК, 2009. – 110 с.

50. Правозахисники зафіксували 95 випадків, коли дітей залучали до збройного конфлікту на Донбасі [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://forbidentoforbid.org.ua/uk/pravozakhisniki-zafiksuvali-95-vipadki//>

51. Військові злочини. Це треба знати всім: Довідник. – М., 2002. – С. 468-469.

52. Верещетин В.С. Вооруженные конфликты и Международный суд ООН // РЕМП, 2005. - СПб.: СКФ «Россия-Нева», 2006. - С. 185-190
53. Корниенко Р.А. Некоторые аспекты международной защиты прав , ребенка // РЕМП, 2005. - СПб.: СКФ «Россия-Нева», 2006. - С.343-347
54. Смирнов М.Г. О системе и характере норм, регулирующих вооруженные конфликты немеждународного характера // Государство и право, 2006. - №4. - С. 111-115.
55. Ennew J., Miljeteig P. Indicators for children's rights: progress report on a project // Intern, j. of children's rights. - Dordrecht etc., 1996. - Vol. 4. №3. - P.213-236.
56. Боженко В.А. Роль ООН в деле предотвращения конфликтов и поддержания международной безопасности // ООН и международный правопорядок в глобализирующемся мире: Материалы международной научно-практической конференции / отв. ред. А.Я.Капустин - М.: Изд-во РУДН, 2001.- С. 138-142
57. Документ A/55/163 - S/2000/71 - Доклад Генерального секретаря ООН «Дети в вооруженных конфликтах». [Электронный ресурс]. – 2021. – Режим доступа до ресурсу: <https://digitallibrary.un.org/record/419209?ln=ru>
58. Капустин А.Я. Роль ООН в урегулировании региональных конфликтов: право и политики // Новое политическое мышление и социально-экономические проблемы развивающихся стран: Материалы Всесоюзной научной конференции. - М.: Изд-во РУДН, 1991. – С. 148
59. Мережко О. О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики : монографія / О. О. Мережко. – К. : Таксон, 2002. – 344 с.
60. Happold Matthew, Child Soldiers in International Law, Juris Publishing, Manchester University Press. 2005. - 17-19 pp.

61. Гузь Л. Є. Захист прав та інтересів дітей (правовий аспект) / Л. Є. Гузь. – Х. : Фактор, 2011. – 464 с.
62. Алексеєнко М. К. Комітет ООН із прав дитини на захисті дітей, що перебувають у конфлікті з законом України / М. К. Алексеєнко // Відновне правосуддя в Україні. – 2011. – № 1–2. – С. 17–20
63. Документ S/2009/84 - Доклад Генерального секретаря ООН по вопросу о детях и вооруженном конфликте в Судане. [Електронний ресурс]. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://digitallibrary.un.org/record/648285?ln=ru>
64. Дженіс М. Європейське право у галузі прав людини. Джерела і практика застосування / Марк Дженіс, Річард Кей, Ентоні Бредлі. – К.: Видво «АртЕк», 1997. – С. 146
65. Международная защита прав человека с использованием некоторых международно-правовых механизмов: научно-практическое исследование Центра содействия международной защите / под. ред. К. А. Москаленко ; Центр содействия международной защите. – М. : Международная защита, 2001. – 160 с.
66. Русинова В.Н. Права человека в вооруженных конфликтах: проблемы соотношения норм международного гуманитарного права и международного права прав человека. – М.: Статут, 2017. – 400 с.
67. Давид Э. Принципы права вооруженных конфликтов: Курс лекций юридического факультета Открытого Брюссельского университета. — М.: МККК, 2000. - 720 с.
68. Котляров И.И., Соловьев В.В. Международное гуманитарное право о защите жертв войны. - М.: Военная академия ГШ ВС РФ, 2001. - 75 с.
69. Лукьянцев Г.Е. Дети в вооруженных конфликтах // Правозащитник, 2000, № 2. – С. 14-15

70. Международное гуманитарное право и вызовы современных вооруженных конфликтов // МЖКК. 2007. Т.89. № 867. - 51 с.
71. Мирошниченко О.П. Современные тенденции защиты прав детей во время вооруженных конфликтов // РЕМП, 2001. - Спец.выпуск. - СПб, 2001. - С. 154-159.
72. Vite S. Typology of armed conflicts in international humanitarian law: legal concepts and actual situations. International Review of Red Cross, Vol. 91, no. 873, 2009. - 207 pp.
73. Яцентюк О.Н. Защита прав женщин и детей в международном, гуманитарном праве // МПЧП / 2007. - № 3. – С. 76-78
74. Черниченко СВ. ООН и права человека (Итоги и проблемы полувекового пути) // Международное право. 1998. № 3. - С. 7.
75. Марусин И.С. Международные судебные учреждения и их роль в защите жертв вооруженных конфликтов // РЕМП, 2001. - Спец.выпуск. - СПб.: СКФ, 2001. - С.159-162.
76. Дмитриев А.И. Становление международного гуманитарного права: (XIX - начало XX вв.). - Киев, 1998. - 197 с.
77. Каюмова А.Р. Перспективы развития международного права в свете учреждения МУС // Ученые записки КГУ. - Т. 134. - 2000. – С. 317-318
78. Правовая защита во время войны. Прецеденты, документы и учебные материалы, относящиеся к современной практике международного гуманитарного права. В 4-х томах. / Под ред. М. Сассоли и А. Бувьё – М: МККК, 2008. – 584 с.
79. Власов А.В., Аронов Д.В. Актуальные проблемы защиты права на воссоединение семей, разлученных в ходе вооруженного конфликта, в современном гуманитарном праве // Международное публичное и частное право. 2006. № 4. – С. 99-101
80. Беляева Л.И. Несовершеннолетний в вооруженном

конфликте: международные стандарты. — М.: Институт прав человека, 1998. - 138 с.

81. Алешин В.В. Особенности вооруженного конфликта немеждународного характера (теоретико-правовой анализ) // Государство и право. — 2006. - №2. — С. 100-104.

82. Діяльність суб'єктів запобігання злочинності неповнолітніх в країнах Європейського Союзу // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали VII регіональної наук.-практ. конф.(13-14 лютого 2001 р.) / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Юридичний факультет. / Ред. П.М.Рабинович. - Л.,2001. - 227 с.

83. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных наций // Сборник международных стандартов и норм ООН в области правосудия в отношении несовершеннолетних. - М.: ЮНИСЕФ, 1998. - 128 с.

84. Институт уполномоченных по правам ребенка / Innocenti diges (Дайджест основных сведений по важнейшим проблемам в области прав ребенка). - ЮНИСЕФ, 1997. - 20 с.

85. Права человека: Учебник для вузов / Васильева Т.А., Карташин В.А., Колесова Н.В. и др.. / Отв. ред. Е.А.Лукашева. - М.: Норма, 2000. - 573 с.

86. Черниченко С.В. Права человека и гуманитарная практика в современной дипломатии // Московский журнал международного права. - 1992. - № 3. - с. 33, 48.

87. Ісакович С. Несудові засоби захисту прав дитини в Україні // Український часопис прав людини.- 1998. - № 3-4. - С. 14-19

88. Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей. - К.: UNICEF, 2002. - 318 с.

89. Higgins R. Problems and Process: International Law and How We Use It / Rosalyn Higgins. – Oxford : Oxford University Press, - 1995 - 274 p.

90. Марцеляк О. Омбудсмен з прав дитини: проблеми формування і розвитку у світі і в Україні / О. Марцеляк // Право України. – 2003. – № 10. – С. 44–48.

91. Юзікова Н. Діти потребують захисту // Право України. - 1998. - № 6. - С. 111-112

92. Діти в Україні не захищені від усіх форм насильства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://health.unian.ua/country/693163- diti-v-ukrajini-ne-zahisчени-vid-usih-form-nasilstva.html>

93. Діти знаходяться під загрозою через поновлення насильства на сході України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_27855.html

94. Вінгловська О. І. Імплементация міжнародних стандартів прав дитини в національному законодавстві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / Вінгловська О. І. – К., 2000. – 20 с.

95. Закон України "Про охорону дитинства" від 26 квітня 2001 р., №2402-III // Відомості Верховної Ради України, 2001, № 30, ст. 142

96. КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ [Електронний ресурс]. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

97. Закон України «Про Загальнодержавну програму "Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини" на період до 2016 року» [Електронний ресурс] // 2009 – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-17#Text>.

98. Mariam Kirollos, Caroline Anning, Gunvor Knag Fylkesnes and James Denselow. The War on Children: Time to End Violations Against Children in Armed Conflict [Електронний ресурс] / Mariam Kirollos, Caroline Anning, Gunvor Knag Fylkesnes and James Denselow. – 2018. – Режим доступу до ресурсу:

<https://www.savethechildren.net/sites/default/files/waronchildren/pdf/waronchildren.pdf>.

99. Давид Э. Принципы права вооруженных конфликтов. – М.: МККК, 2011 – С. 716-717

100. Особливості захисту дітей в умовах збройного конфлікту на сході України: вразливість дітей, які є внутрішньо переміщеними особами. Київ, 2016. - 77 с.

101. Про невідкладні заходи щодо забезпечення додаткових соціальних гарантій окремих категорій громадян: Указ Президента України від 29 жовтня 2014 року, № 835/2014. Офіційний вісник України. 2014. № 88. Ст. 2516.

102. Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF> (дата відвідування 02.10.2021).

103. Вінгловська О. Сучасний рівень додержання міжнародних стандартів прав дитини в законодавстві України // Український часопис прав людини. - № 3-4. - 1998. - с. 20 - 25.

104. Волинець Л.С. Права дитини в Україні: проблеми та перспективи / Український ін-т соціальних досліджень; Інститут дитинства. - К.: Логос, 2000. - 75 с.

105. Гавердовский А.С. Имплементация норм международного права. Київ : Вища школа, 1980. - 394 с.

106. Каткування та жорстоке поводження з дітьми в Україні / за заг. ред. Є. Ю. Захарова. – Харків : Права людини, 2013. – 244 с.

107. Ярмачі В. Х. Імплементация міжнародного гуманітарного права як складова частина гармонізації законодавства України з законодавством держав – членів Європейського Співтовариства // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2001. – №3. – С. 53 – 57

108. Савчук Л. Захист прав дітей під час військових конфліктів
// Держава і право: юридичні і політичні науки: збірник наукових праць.
– 2006. – № 2. – С. 79